

**T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**HASAN BASRİ ÇANTAY'IN
“KUR'AN-I HAKİM VE MEAL-İ KERİM” ADLI MEALİ İLE “KUR'AN
YOLU” TEFSİRİNDE SOSYAL MESELELERE YAKLAŞIMLAR**

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Yunus ÖZDAMAR**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yaşar KURT**

Ankara -2006

**T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**HASAN BASRİ ÇANTAY'IN
“KUR'AN-I HAKİM VE MEAL-İ KERİM” ADLI MEALİ İLE “KUR'AN
YOLU” TEFSİRİNDE SOSYAL MESELELERE YAKLAŞIMLAR**

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Yunus ÖZDAMAR**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yaşar KURT**

Ankara -2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yunus ÖZDAMAR'a ait Hasan Basri Çantay'ın "Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim" Adlı Meal-i ile "Kur'an Yolu" Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Yaşar KURT (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Mesut OKUMUŞ

Üye : Doç. Dr. Osman AYDINLI

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, korunması Allah tarafından garanti altına alındığı için, bu zamana kadar değişime uğramadığı gibi bundan sonra da herhangi bir tahrife uğraması söz konusu olmayan bir kitaptır. Böyle bir özelliğe sahip olmakla beraber her çağa ve her millete hitap etmesi sebebiyle anlaşılması noktasında bazı farklı yorumlamaların ortaya konulması, onun mucizevî yönüne bir hanel getirmemiştir.

Çalışmada, Cumhuriyet döneminde, Hasan Basri Çantay tarafından kaleme alınan "Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim" adlı meal ile yakın zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilmi bir heyete hazırlattırılan "Kur'an Yolu" adlı tefsir arasındaki bazı sosyal konular mukayese edilecektir. Söz konusu sosyal meseleleri belirlerken yakın dönemde gündemi meşgul eden veya bazen de dini ilimler sahasında tartışılan meselelere öncelik verilmiştir. Karşılaştırması yapılan konular ele alınırken dikkat edilen husus; konulara getirilen yorumların yanında farklı veya benzer değerlendirmeleri de tespit etmektir.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde, Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiği ile tezin konusu, önemi, amacı, yöntemi ve kavramsal çerçevesinden bahsedilecektir.

Birinci bölümde, Cumhuriyet'in ilanından bu zamana kadar yazılmış olan meal ve tefsirler hakkında bilgi verilmenin yanında diğer ülkelerdeki müfessirler tarafından hazırlanmış ve Türkçemize kazandırılmış bazı tefsir ve meallerin isim listesine de yer verilmiştir. Ayrıca her iki eseri hazırlayanlar ve eseri hazırlarken izledikleri metodlar hakkında bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde, tezin ana konusunu oluşturan konuları belirleyerek bunların mukayesesi yapıldıktan sonra her iki eserdeki nüanslara ve benzer yorumlamalara dikkat çekilmiş, ardından tercih etmiş olduğumuz yoruma yer verilmesi de ihmal edilmemiştir.

Her iki eser yaklaşık elli yıl ara ile kaleme alınmıştır. Hasan Basri Çantay'ın meali üzerine yapılan çalışmalar bildiğimiz kadarıyla daha ziyade, sadece bu eserle sınırlı kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yılları ile günümüzde ele alınan iki tefsiri sosyal meselelere yaklaşım gibi bir konu üzerinden de olsa ele almakla; bir dönemde ortaya konulan bilgi birikimini görmek açısından önemli olduğuna inanıyoruz.

Ders dönemiyle birlikte tez konusunun seçiminden bitimine kadar yardımlarını esirgemeyen, başta Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Yaşar KURT Bey'e, Kıymetli fikirlerinden yararlandığım hocalarım Doç. Dr. Mesut OKUMUŞ ve Doç. Dr. Osman AYDINLI Bey'e teşekkür eder, ayrıca tez dönemi boyunca kendisinden istifade ettiğim arkadaşım Ali KUMAŞ'a ve bu seviyeye gelmeme katkısı olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma minnet ve şükranlarımı bir borç bilirim.

Yunus ÖZDAMAR
Ankara- 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI	2
III. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	2
A. YÖNTEMİ	2
B. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN VE MATERYALLERİNİN TOPLANMASI	3
C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
D- KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1. Kur'an-ı Kerim	4
2. Tefsir	5
3. Meal	6
4. Terceme	7
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI.11	
1. 1. CUMHURİYET DÖNEMİ YAPILAN TEFSİR ÇALIŞMALARI.....	15
1. 2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN MEAL ÇALIŞMALARI	16
1. 2. 1. ELMALI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN "HAK DİNİ KUR'AN DİLİ"	
ADLI ÇALIŞMANIN MEALİNİ SADELEŞTİRENLER.....	21
1. 3. TÜRKÇE'YE ÇEVİRİSİ YAPILAN TEFSİR ÇALIŞMALARI	21
1. 4. TÜRKÇE'YE ÇEVİRİSİ YAPILAN MEAL ÇALIŞMALARI	23
1. 5. DEVAM EDEN TEFSİR ÇALIŞMALARI	23
2. "KUR'AN-I HAKİM VE MEAL-İ KERİM" İLE "KUR'AN YOLU" ADLI	
ÇALIŞMAYI HAZIRLAYANLARIN HAYATLARI VE İZLEDİKLERİ METODLAR	
.....	24
2. 1. HASAN BASRİ ÇANTAY.....	24
2. 1. 1. Hayatı.....	24
2. 1. 2. Eserleri	25
2. 1. 2. 1. Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim.....	25
2. 1. 2. 1. 1. Metodu	26
2. 1. 2. 2. Diğer Eserleri	28
2. 2. KUR'AN YOLU MEAL VE TEFSİR.....	28

2. 2. 1. Komisyon	30
2. 2. 1. 1. Hayrettin KARAMAN	30
2. 2. 1. 2. Mustafa ÇAĞRICI.....	30
2. 2. 1. 3. İbrahim Kâfi DÖNMEZ.....	31
2. 2. 1. 4. Sadrettin GÜMÜŞ.....	32
2. 2. 2. Metodu	32
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
3. “KUR’AN-I HAKİM VE MEAL-İ KERİM” İLE “KUR’AN YOLU TEFSİRİ” ESERLERİNDEKİ SOSYAL MESELELERE YAKLAŞIMLAR	35
3. 1. İTİKADİ KONULARLA İLGİLİ MESELELER.....	36
3. 1. 1. HZ. İSA’NIN NÜZULU	36
3. 1. 2. REENKARNASYON.....	41
3. 1. 3. YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARIN CENNETE GİRECEĞİ MESELESİ.....	42
3. 2. AMELİ (FIKHİ) KONULARLA İLGİLİ MESELER	46
3. 2. 1. RÜŞVET.....	46
3. 2. 2. ESTETİK AMELİYATI.....	47
3. 2. 3. TESETTÜR	49
3. 2. 4. ÇOK EŞLE EVLİLİK (TEADDÜD-İ ZEVCAT)	52
3. 2. 5. MÜT’A NİKÂHI	55
3. 2. 6. RECM.....	58
3. 2. 7. KADINLARIN ŞAHİTLİĞİ	63
3. 2. 8. NUŞÜZ HALİNDE KADINA KARŞI YAPILACAK MUAMELE	65
3. 2. 9. RIZIK	68
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	72
ÖZET	77
ABSTRACT	78

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D. İ. B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hazr.	: Hazırlayan
G.Ü.İ.F.D.	: Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
O. M.Ü.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
O.M.Ü. İ.F.D.:	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.Ü.	: Sakarya Üniversitesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
S. B. E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
U. Ü.	: Uludağ Üniversitesi
Ve başk.	: Ve başkaları
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yaşadığımız yüzyıl teknoloji çağı olarak adlandırılmaktadır. Her alet ve araç, ancak kendi alanında yeni bir ürün icat edilinceye kadar kullanılıyor. Gündem çok hızlı değişmekte, her gün bir veya birkaç sosyal konu işlenmekte ve ardından çoğu zaman unutulmaktadır. Bu çalışma ile yoğun geçen bu süreç içerisinde çoğu zaman gündemi belirleyen din ile alakalı sosyal konuları, teknolojik gelişmelerdeki değişimin aksine ondört asırdan beri değişmeyen ve kıyamete kadar da değişmeyeceğine inandığımız Kur'an'ın, yaklaşık elli yıl ara ile yapılmış yorumları mukayese edilerek değerlendirilecektir.

Sosyal mesele olarak belirlenen konular seçilirken dikkat edilen husus; meselelerin günlük hayatta yer tutan, televizyon, gazete vb. yayın organlarında gündem oluşturan veya İslami ilimlerle uğraşan zümrenin dergi veya kitaplarda tartıştıkları konu ve kavramlar olmasıdır. Aslında ilk etapta tezimize başlık olarak "Güncel Meselelerin Mukayesesi" başlığını vermeyi düşünüyorduk. Ancak bu başlığın daha genel ve kapsayıcı olacağını düşünerek bu düşünceden vazgeçtik. Bu başlık altındaki bir çalışmanın kaynakları bütün tefsir, hadis ve fıkıh kaynaklarını içine alır. Bu da çok kapsamlı bir çalışmayı gerektirir. Dolayısıyla çalışmamızın kapsamını biraz daha dar tutacak şekilde söz konusu başlıkta karar kıldık.

Bütünüyle hayatın içinden bahseden Kur'an'ın ele alınacak konularını çalışmamızda yer alanlarla sınırlı kabul etmek bizleri mukayese çalışması adına amaçladığımız sonuca götüremeyebilir. Ancak sürekli gündemde yer alan numune olarak adlandırabileceğimiz konuları, her iki eserin meselelere bakış açısı hakkında bir kanaat uyandıracığını umuyoruz.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Kur'an'da geçen sosyal konuların günlük hayatımızda önümüze çıkma şekli ve oranı meseleden meseleye değişiklik arzeder. Konular bazen belirli çerçevede sadece ilim erbabının sahasına girerken bazen de herkesi ilgilendiren boyutta ele alınır. Tezdeki öncelikli amaç, çoğu zaman gündemi belirleyen özellikteki dini meseleler hakkında yapılan yorumları karşılaştırıp ortaya koymaktır. Daha doğrusu bu çalışmanın amacı, bu zamana kadar değişmeyen ve sonrasında da değişmeyecek olan Kur'an'ın yorum noktasında zaman ve şartlar çerçevesindeki anlam kaymalarını ve bununla beraber değişik zamanlarda yapılmış yorum benzerliklerini ortaya çıkarmaktır. Böylece konu veya kavramların yıllar içerisinde kazandıkları anlamda Kur'an'ın ne hüküm belirtmiş olduğu anlaşılacaktır. Bu, Kur'an'ın evrensellik ve her çağa hitap etme özelliğinin tefsir ilmine yansıyan kısmıdır.

Bu ve benzeri çalışmalarla belirli zaman dilimlerinin sosyal havasını yansıtan tefsir çalışmalarının belli konuları nasıl ele aldıkları, ne şekilde yorum belirttikleri ortaya konacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

A. YÖNTEMİ

Tezin birinci bölümünde, Cumhuriyet döneminde yapılan tefsir ve meal çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu çalışmalar belirli tasnifler çerçevesinde sunulmuştur. İkinci bölümde öncelikle mukayese yapılması düşünülen konular belirlenmiş, her konudan önce kısa da olsa ele alınan kavramların tanımları verilmeye çalışılmıştır. Bu konular işlenirken her iki tefsirde verilen meallere öncelik verilip, daha sonrada her iki eserde benzer veya farklı meal ve yorumlarla beraber değerlendirme yapılmıştır. Kur'an Yolu tefsirinin Çantay'ın tefsirinden yaklaşık elli yıl sonra kaleme alınmış olması ve yerli yabancı birçok klasik ve çağdaş müfessirin eserinden faydalanılarak hazırlanmış olması, bu tefsirin yorumlarının daha zengin olmasına imkân sağlamıştır. Bundan hareketle biz de Kur'an Yolu tefsirinin yorumlarına daha fazla yer vermeyi tercih ettik.

Yapılan mukayese esnasında her iki görüşü verdikten sonra kendi benimsediğimiz görüşümüzü kısaca delillendirerek vermeyi de uygun gördük. Biz, daha çok Hasan Basri Çantay'ın görüşünü benimsediğimiz durumlarda görüşümüze dayanak noktası olarak belirlediğimiz delilleri vermekle yetindik.

Tezin işleniş tarzı, mukayese -karşılaştırma- olduğundan, ele aldığımız her konu ile ilgili ayetin veya yorumun her zaman farklı olması gerektiği tarzında bir düşüncemiz olmadığı için benzer mana ve yorumları içeren konuları vermeyi de ihmal etmedik.

B. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN VE MATERYALLERİNİN TOPLANMASI

Çalışma ile ilgili kütüphane katalogları ve internet üzerinden yapılan tarama ile öncelikle ülkemizde Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar meal ve tefsir sahasında yapılmış çalışmaları belirledik. Belirlenen bu eserleri belirli tasnif esasları çerçevesinde düzenledik.

Bu aşamada çeşitli üniversite kütüphanelerinin yanı sıra İsam'ın kütüphanesinden de yararlanmaya çalıştık. Ayrıca mukayesesini yapacağımız sosyal içerikli konuları belirlemek için gerek kütüphane gerekse internet ve diğer yazılı basın takip edilmeye çalışılmıştır. Gerek Hasan Basri Çantay ve gerekse Kur'an Yolu adlı eseri hazırlayan komisyon hakkında ansiklopedi ve internet üzerinden tarama yapılmıştır.

C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Ele aldığımız sosyal konuların literatür çalışmasını yapmakla beraber hem Kur'an'da işleniş tarzını hem de gündeme getirildiği dergi, kitap, vb. kaynakları imkanlar ölçüsünde bulup belirtmeye çalıştık.

Başta, mukayesesini yaptığımız Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim ile Kur'an Yolu olmak üzere özellikle Cumhuriyet döneminde yapılmış meal ve tefsir çalışmaları hakkında yazılmış makale ve kitapları tarayarak bunları birinci bölümde vermeye çalıştık.

İkinci bölümü hazırlarken bazen klasik sözlükten bazen de son zamanlarda hazırlanmış sözlüklerden faydalanarak ele aldığımız konuları açıklamaya çalıştık. Ayrıca ele aldığımız konunun gündeme geldiği kitap veya

dergileri belirtmek durumunda kaldığımız için özellikle bu alanda son zamanda yazılmış dergi ve kitapları gözden geçirdik.

D- KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızın ana konusuna geçmeden ele aldığımız temel eser olan Kur'an-ı Kerim ile onun açıklaması ve açılımı niteliğindeki tefsir, meal ve terceme hakkında bir ön bilgi vermeyi uygun gördük. Çünkü tezimizde öne çıkan sonuçların bu dört kavram ile yakın ilgi içerisinde olduğu kanaatindeyiz. Daha açık bir ifade ile, eserleri mukayese ile elde edilen sonuç Kur'an'ın tefsir, meal veya terceme ile ilgili açıklamasına yönelik bir durumdur. Bunun için bu kavramlar hakkında bir açıklama yapmanın faydalı olacağını düşündük.

1. Kur'an-ı Kerim

Yirmi üç senelik peygamberlik müddeti içinde Hz. Muhammed'e çeşitli vesilelerle, vahiy yoluyla zaman zaman Allah tarafından indirilen sözlerin bir mecmuası şeklinde tarif edilen¹ Kur'an'ın sözlü yapısında, surelerde, ayetlerinde, kıssalarında, öğüt ve telkinlerinde, örneklendirmelerinde, kanıt ve tartışmalarında göz kamaştırıcı, duyanları hayrete düşürücü bir ifade tarzı kullanılmıştır. Bu, Kur'an'ı önceki semavi kitaplar arasında eşsiz bir konuma getiren, insanların normal konuşma, ifade ve hitap şekilleri içinde benzersiz kılan bir ayırıcı özelliktir. Kendine özgü ve kalıcı bir meziyettir. Bu nedenle, herhangi bir sözle, yazım üslubuyla ve telif yöntemiyle mukayese edilmesi doğru olmaz. Doğru olanı, Kur'an'a kendine özgü bir üslup gözüyle bakmaktır.² Kur'an'dan ancak bu şekilde gerekli fayda alınabilir.

Bu yönleriyle Kur'an, te'lif eserlerden tamamen farklı bir yapıdadır. Onda konular; bölümler, ana başlıklar ve alt başlıklar altında işlenmez. Muayyen konular, bazı siyak-sibak çerçevelerinde adeta müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler de her siyak sibak çerçevesi, yine de Kur'an'ın diğer pasajlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır. Çünkü değil bir ayet gurubu, bazen bir terkip bile birkaç hedef gözetebilmektedir. Bundan dolayı,

¹ İsmail CERRAHOĞLU: Tefsir Usulü,(Ankara: Diyanet Vakfı Yay., 1993), 34.

² İzzet DERVEZE: Kur'an'ül Mecid, Çev. Vahdettin İnce, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 15.

Kur'an'ın bir biriminin sadece bir konuya münhasır kılınması çoğunlukla mümkün olamamaktadır. Bütün parçalar, buldukları mana çerçevelerinde, üzerine düşen görevi yaparken, Kur'an manzumesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürürler. Dolayısıyla Kur'an her bir azası mükemmel çalışan bir bütündür.³

Diğer bir özelliği de Kur'an-ı Kerim'in Peygamberimize bir anda indirilmiş olmamasıdır. Risalet dönemi olan yirmi üç yıl içinde gece ve gündüz, kışın ve yazın, hizada ve yolculukta, sıkıntıda ve rahatlıkta, darlıkta ve bollukta, savaşta ve barışta parça parça gelmiştir. Muhtevası fevkalade zengin ve çeşitlidir. İnsan ve insanıyetle ilgili her konuya, varlığın başlangıç ve sonuna, yaradılış ve yok edilişe, ahlaki erdemlere, fert ve cemiyet olarak insanla ilgili kurallara ve kanunlara, tarihi olaylara, kıssalara temas etmekte, insanları eğitmeye yönelik öğüt ve ibret tablolarına yer vermektedir. Buna rağmen onun ne üslubunda (eşsiz ifadesinde, edebi seviyesinde) ne de temas ettiği konular, getirdiği hükümler ve verdiği bilgiler arasında bir tutarsızlık, bir çelişki ve - kaynak farkı düşüncesine götürecektir- bir farklılık vardır. İnsanın inanmasını düşünen herkesin Kur'an'ı inceleyerek ulaşabileceği bu sonuç onun Allah'dan geldiğinin reddedilemez bir delilini teşkil etmektedir.⁴

Kur'an, insanlığın hayatını şekillendirmeye yönelik hükümleri olduğu için, hayatı tümüyle kucaklamak, insanlara dünya ve ahiret bahtiyarlığını temin etmek için indirilmiştir. Tabiatıyla nasıl her ilmin ve fikrin kendi kavramları, kalıpları ve temel prensipleri varsa, Kur'an'ın da kendine has kavramlarıyla ve temel prensipleriyle külli bir sistem oluşturduğunu hiçbir zaman gözardı etmemek lazımdır.⁵ Bu yöndeki herhangi bir ihmali bizi Kur'an'dan daha az faydalanmaya sevkeder.

2. Tefsir

Tefsir, lügatte; açıklamak, beyan etmek, keşfetmek ve üzeri kapalı bir şeyi açmak gibi manalarda kullanılmaktadır. İstilahta ise; Kur'an-ı Kerim'deki

³ Halis ALBAYRAK: Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine, (İstanbul: Şule Yay. 1998), 155.

⁴ Hayrettin KARAMAN, M. ÇAĞRICI, İ. K. DÖNMEZ, S.GÜMÜŞ: Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2003), II, 79.

⁵ Halis ALBAYRAK: a.g.e., 156.

akaid, esrar, hikmet ve hükümlerle ilgili ayetlerin kapsadığı manaları açıklamaktır.⁶

Kur'an tefsiri, Kur'an'ın nüzülü ile başlayan, İslam'da ilk ortaya çıkan ilim dalıdır. Doğuşu, vahyin başlangıcı kadar erkendir. Çünkü nazil olan her ayet, vahiy kâtiplerince yazılıyor, Peygamberimiz tarafından, okunuş şekliyle Sahabe'ye tebliğ ediliyordu. Tebliğ edilen bu ayetlerin itikat, iman ve amelle ilgili yönlerinde ya bizzat Peygamber'imizin ya da Ashab'ın soruları üzerine, ihtiyaç duyuldukça tebyini yani açıklaması yapılıyordu.⁷

Peygamberimizin vefatından sonraki dönemlerde yavaş yavaş ihtilaflar belirmeye başlamıştı. Hem bu ihtilafların kaynaklarını tespit edip onları çözümlenebilmek, hem de Arap yarımadasının dışındaki yeni Müslümanlara İslam'ı daha iyi anlatabilmek için Kur'an'ı çok daha iyi anlama ihtiyacı hissediliyordu. Çünkü onun prensipleri bütün insanlık için geçerlidir. O belli bir ırkın, ülkenin ya da zamanın kitabı olmadığı için muhtevası tüm insanlığı ilgilendirmektedir.

İslami ilimlerin en kıdemlilerinden biri olan tefsir ile alakalı hemen hemen her asırda büyük çapta eserler kaleme alınmıştır. Yazılan bazı tefsirler yazıldığı yöredeki yerelliğini aşamazken bazıları bütün Müslümanların takdirini kazanacak derecede bir itibar görmüştür.

3. Meal

Meal, bir şeyin varacağı yer ve gaye anlamında mekân ismidir. Dini literatürde ise; bir sözün manasını her yönüyle aynına değil de biraz eksikliği ile ifade edilmesine meal denir. Özellikle Kur'an tercemelerinde kullanılmaktadır. Zira Kur'an'ı tam anlamıyla terceme etmek mümkün değildir. Bu sebepten dolayı İslam âlimleri terceme yerine meal kelimesini kullanmaktadır.⁸

Kur'an-ı Kerim'in hiç bir dile tam olarak çevirisi yapılamayacağı için onun çevirilerine meal denmektedir. Yani meal, Kur'an nazımının eksiksiz bir aktarılışı

⁶ İsmail CERRAHOĞLU: a.g.e., 213. Ayrıca bkz. İbrahim MUSTAFA ve Başk., Mu'cem-ul Vaside, (İstanbul:Çağrı Yayınları, 1996), 688.

⁷ Sakıb YILDIZ: "Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri", Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, (Samsun: Kardeşler Matbaası, 1992), 175.

⁸ M.Kemal ATİK, ve Başk., (Ankara: Gençlik Vakfı Yay., 1997),478.

değil, sonuç itibariyle mütercimın Kur'an nazmından anladığı şeydir. Dolayısıyla hiçbir meal ne kadar mükemmel olursa olsun, Kur'an hükmünde değildir. Mütercim Kur'an'dan bir mana anlar ve aktarır, fakat onu anladığı manadan başka manalarda, ayetlerde kendini göstermeye devam eder. Kur'an-ı Kerim sadece Araplar ve Arapça'yı bilenler için değil, bütün insanları dalaletten korumak, onlara hakkı ve hakikatı öğretmek, hidayet ve saadet yolunu göstermek için indirilmiştir.⁹

4. Terceme

Terceme, bir kelamın manasını diğer bir lisanda dengi bir tabir ile aynen ifade etmektir. Aslın manasına tamamen mutabık kalmak için sarahatte, delalette, icmalde, tafsilde, umumda, hususta, itlakta, takyidde, kuvvette, isabette, hüsnü edada, üslubu beyanda, hâsılı ilimde ve sanatta asıldaki ifadeye eşit olmak iktiza eder.¹⁰

Terceme işinin zor bir mesele olduğu malumdur. Hele terceme edilen eser, Allah'ın Kitabı olunca, zorluk daha da artmaktadır. Çünkü Allah'ın bu en son Kitabında; geçmiş, an (şimdiki zaman) ve gelecek hatta sonsuzluk iç içe bir durumdadır. Yüce Allah, kitabının ilahi menşei olduğunu göstermek üzere, nüzulünden asırlarca sonra keşfedilecek manaları ona yüklemiştir.¹¹

Terceme ilmi, sahibinden geniş bir ufuk ve olgun bir kapasite bekler. Çünkü bu ilmin gerektirdiği birçok vasıflarla donanmış bir mütercim bile, bir metni asıl dilden farklı bir dile aktarırken, çoğu zaman, bir çok yerlerde, çok farklı zorluklar yaşar, çok çeşitli ve çetin problemlerle karşı karşıya kalır. Bu problemlerin en çözümezi de, edebî yönden mükemmelliğe ulaşmış metinlerde gözlenmektedir. Eğer bir metin derin mânâlarla yüklüyse ve aynı zamanda da büyüleyici bir şiirsel üslup taşıyorsa, bu kabil bir yazılı eser elbette mütercimi zorlayacak ve onu oldukça sarp bir yokuşa veya gayet engebeli bir mecraya

⁹ Halil ALTUNTAŞ, M. ŞAHİN Kur'an-ı Kerim Meali, (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2005), 8.

¹⁰ İsmail CERRAHOĞLU: a.g.e., 216.

¹¹ Salih AKDEMİR: Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercemeleri, (Ankara: Akid Yayıncılık 1989), 189.

sürükleyecektir.¹² Söz konusu böyle bir mana içeren Kur'an, muhataplarından bu çapta bir özveri bekler.

Kendisini tarif ederken "Bu, âlemler için bir öğüttür"¹³ ifadesini kullanan Kur'an-ı Kerim'in muhataplarının, belli bir zaman ve mekân içinde sınırlı olmaması, anlaşılması için belli başlı bazı arayışların ortaya çıkmasına sebep teşkil etmiştir. Bu nedenle İslami ilimler sahasında tefsir ilmine her dönemde büyük değer verilmiştir.

Hitabı ve sesleniş üslubuyla on dört asır öncesi gibi açık ve sağlam olan Kur'an'ın en başta gelen özelliği, Allah'ın kelamı olmasıdır. Kur'an'ın ifadeleri ilahi olduğundan ezeli ve ebedidir. Kur'an kelimeleri, ezeli ve ebedi olduğundan sonsuza kadar manalarına bağlı kalınmalıdır. Eğer böyle olmasaydı, zaman ve mekân içinde insanların tertip ve tanzim ettikleri anlaşmaların manaları değiştiği gibi Kur'an da kullanılamaz hale gelecekti.¹⁴

Kur'an hakkında yapılan mana ve yorumlama çalışmaları yeni değildir. Her asrın Müslümanları bu alanda ilmi seviyeleri oranında bir çalışma yapmıştır. On dört asırlık İslam tarihinin bütün dönemlerinde Kur'an'ı anlama faaliyeti çerçevesinde tefsir çalışmalarına önem verilmiştir. O'nun üzerinde yapılacak olan çalışmalar çok şerefli bir meşguliyet olarak görülmüş, pek çok Müslüman âlimin yanında bu dine henüz girmemiş olan kişiler de bu konuda eserler kaleme almışlardır. Bunun neticesi olarak ortaya fazla denilebilecek sayıda eser çıkmıştır. Zira Kur'an, her asrın kitabı olduğu için yapılan çalışmalar daha ziyade belli dönemlerin aydınlatılmasında etkili olmuştur. Bu nedenle Kur'an faaliyetlerinin önemi ve gerekliliği bugün olduğu gibi bundan sonra da devam edecektir. Bu hizmet devam ederken önemli olan nokta, Kur'an'ın ruhuna aykırı rivayet ve görüşlerin ayıklanması, ardından da onunengin gerçeklerinin insanlığın bilgisine sunulmasıdır. Şayet bu hizmete ara verilseydi o dönem insanların Kur'an gerçeklerinden istifade etme imkânları engellenmiş olurdu.¹⁵

¹² Faruk GÜRBÜZ: Kur'an Ne Kadar Terceme Edilebilir?, İnkişaf Üç Aylık İlim ve Fikir Dergisi, V, 54, Ocak- Mart 2006.

¹³ Sad, 38/87.

¹⁴ İsmail Raci el-FARUKİ, Lamia el-FARUKİ: İslam Kültür Atlası, Çev. M. O. Kibaroğlu, Z. Kibaroğlu, (İstanbul: İnkılap Yay., 1997). 123.

¹⁵ Mehmet OKUYAN: XX. Asrın İlk Yarısındaki Türk Müfessirler, Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 24.

Bilinen bir gerçektir ki, ilim erbabı belli bir silsileyi takip ederek ve belirli bir usul çerçevesinde her dönemde Kur'an'ın manasını vermekte, tefsirini yapmakta ve içinde yaşadığı toplumu aydınlatma gayretine devam etmektedir.

Kur'an'ın geniş bir ufku vardır, belli bir millete veya sınıfa değil, bütün insanlara gönderilmiştir. Her insan Kur'an'dan bir şeyler anlar; kendi kapasitesi nisbetinde ondan istifade eder. Yeryüzü bilgisinin zirvesinde olan kişi de Kur'an'ı okuduğunda onu anlar ve ondan istifade eder. Aynı şekilde herhangi bir medrese veya okul tahsili görmemiş olan da okuduğunda onu anlar ve ondan istifade eder. Her ikisi de büyük bir coşku, tefekkür ve zevkle onu okurlar. Elbette her iki anlama arasında derinlik ve anladığını çevreye uygulama bakımından bir fark vardır. Bu durumun garipsenecek bir tarafı da yoktur. Belki de her iki anlama da aynı doğrultudadır ama anlaşılın nassın kapsamına nelerin gireceği; anlaşılın nazariyatın pratik hayattaki kapsamını tespit bakımından bir farklılık vardır. Her iki anlamada mantuk birdir ama mefhum farklıdır. Bu nedenle anlaşılır olan Kur'an'ın tefsirinin yapılmasında yadırganacak bir husus yoktur. Kur'an'la hemhal olan ve mefhumunu daha derinlemesine anlama imkânı bulanlar, onu, bu durumda olmayan kimselere tefsir ederler.¹⁶

On dört asırlık bir geçmişi olmasına rağmen bütün orijinalliliğiyle elimizde bulunan Kur'an-ı Kerim'in hitap ettiği milletler tarafından daha iyi anlaşılması için bir çok meal ve tefsir çalışması yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla dil açısından büyük bir farklılık yaşayan ülkemizde de bu aşamadan itibaren birçok meal ve tefsir hazırlanmıştır. Bunlardan bazıları klasik tefsir kaynaklarının tercümesi, bazıları da yazıldığı dönemin ve şartların bakış açısı ile hazırlanan tefsir ve meallerdir. Yakın dönemde de bahsettiğimiz eserler üzerinde akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar bazen yapılan çalışmanın genel muhtevası hakkında olurken bazen de söz konusu tefsirleri belirli bir açıdan değerlendirme şeklinde olmuştur.¹⁷ Söz konusu bu dönem içinde Kur'an hakkında yapılan bir diğer çalışma çeşidi de Kur'an'da yer alan kavramlar hakkındadır. Gerek

¹⁶ M. Sait ŞİMŞEK: "*Tefsir Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım*" Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, , (Samsun: Kardeşler Matbaası, 1992), 181.

¹⁷ Alaattin DİKMEN: Elmalı'lı Tefsirindeki Sosyolojik Yaklaşımlar, Bursa: Uludağ Üniversitesi S.B.E. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). vb.

makale¹⁸, gerekse tez¹⁹ türünden bu alanda ciddi anlamda çalışmalar kaleme alınmıştır.

---

¹⁸ Yaşar KURT: Kur'an'da Fıtrat Kavramı, "Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, V, 2, (Nisan/Mayıs/Haziran 2005) 71; Musa BİLGİZ: Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı, s. 72, Yeni Ümit (Nisan 2006), 60.

¹⁹ Selman KUZU, Kur'an'da Hikmet Kavramı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi S.B.E. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). vb.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN TEFSİR VE MEAL ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet'in ilanıyla harf inkılâbını yaşayan milletimizin Kur'an'ı Kerim'i daha iyi anlaması için resmi kurum ve sivil çevreler tarafından bu alanda meal ve tefsir çalışması seferberliği başlatılmıştır. Devlet tarafından başlatılan çalışmaların yanında bu alanda ülkemizin önde gelen ilim adamları tarafından – özenli-özensiz-²⁰ birçok eser kaleme alınmıştır. Bu tür çalışmalarla birlikte günümüzde yapılmış tefsir çalışmalarını çeşitli yönlerden inceleyen tezler akademik sahada boy göstermeye başlamıştır. Bu gayretler, Kur'an üzerinde yapılan tez, makale, sempozyum ve panellere hız kazandırmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, bir taraftan tefsir ve mealler yazılırken diğer yandan sadeleştirme ve Arapça'dan Doğu ve Batı dillerine tercüme edilen Kur'an'ın çevirileri bu dillerden Türkçeye tercüme edilerek neşredilme çalışmalarına devam edilmiştir. Yapılan ciddi gayretler zamanla meyvesini vermeye başlamış olmakla beraber Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren müfessir kimliğine sahip olmayan kişilerin de bu alanda kalem oynatmaya başladığına şahit olmaktayız.

Gelinen noktada okuyucuya düşen görev, en iyi, titiz ve özenle hazırlanmış tefsir veya meali seçmektir. Bu durumu ve bu durumda yapılması gerekeni İslami ilimler sahasında önde gelen ilim adamlarımızdan Hayrettin Karaman şu şekilde özetler: "İslam, vücut özellikleri ne olursa olsun insanlara tek tip elbise giydirmiş olsaydı, şartları ne olursa olsun, insanları, şekil ve mahiyet bakımından aynı olan hükümler ile yükümlü kılsaydı, çözümlenecek mesele değişecek hüküm de olmazdı. Ne var ki, İslam bütün hükümlerinde, ferdin ve toplumun şartlarını, özelliklerini göz önüne almış, belirlediği hedefe ulaştıracak olan vasıtaların maksada uygun olmasını, buna göre ayarlanmasını

---

²⁰ Özenli-özensiz ifadesini kullanmamızın sebebi, söz konusu mealleri hazırlayanlar bazı terceme ve yorumlarda gerekli inceleme ve hassasiyeti göstermeden kalem oynatma durumunda kalmışlardır. Bu sorun, üzerinde durulması gereken ayrı ve geniş bir konu olduğu için başka bir çalışmada meseleyi açıklığa kavuşturmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

istemiştir. İşte bu sebeptendir ki, mükellefin değişmesi, diğer yandan mükellef aynı kaldığı halde çevresi veya şartların değişmesi ile dini meseleler ortaya çıkmakta, bunlara çözüm aramak, en azından bir guruba farz olmaktadır.”²¹

Her zaman ve her devirde, dini, felsefi ve ilmi eserlerin, muhataplar tarafından iyice anlaşılıp kavranabilmesi için, onların, kendilerini iyi anlayanlar tarafından izah edilip açıklanması lazım gelir. Bu gibi eserlerde, öyle esas ve prensipler bulunur ki, onu okuyan herkes ne demek istediğini anlayamaz. Hele insanlığı dalalet bataklığından kurtaracak esasları ihtiva eden ilahi kitapların muhteviyatı, muhatapları tarafından daha iyi anlaşılması gerekir.²² Bunun için Kur'an vahyinin, inananiyla inanmayaniyla ilk nesli can damarından yakalayabilmiş olması, onun hitabını muhatapları açısından “güncel bir sesleniş” kılan nitelikleri sayesinde mümkün olmuştur. Kur'an, bütün Müslüman nesiller üzerinde kurucu bir etkiye sahip olagelmıştır ve Müslüman toplumlar da dâhil olmak üzere, insanoğlunun yeryüzüne kapandığı, varoluşunda ve yaşantısında aşkın olanın yerini gündün güne daralttığı çağdaş dönemde bile Kur'an bu etkisini belli ölçüde dahi olsa sürdürmektedir.²³ Son din olan İslam'ın kitabı olması ve onu vahyeden yaratıcının koruması altında²⁴ bulunması onun bu etkinliğinde asıl sebebi teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Kur'an'ı Kerim, Yüce Allah tarafından seçilen en son Peygambere, en son vahiy olarak indirilmiş olması hasebiyle evrensel bir nitelik taşımaktadır. En azından Müslümanlar ona bu gözle bakarlar. Bu özellik itibariyle Kur'an, insanlığın müşterek Kitab'ıdır. Onun bu yapısını korumak, mevcut İslam bilimleri içinde daha ziyade tefsir ilmine düşer. Diğer bilim dalları bu konuda birinci derecede sorumlu değillerdir. Kur'an'ı anlamada ve açıklamada kendini yetkili ve sorumlu tutan herkesin, ortak düşüncesi bu olmalıdır.²⁵ Bu düşünce etrafında tefsir ilmi oluşmuş ve gelişmiştir.

---

²¹ Hayreddin KARAMAN: “Günümüzün Dini Problemleri ve Çözüm Yolları” Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, (Samsun: Eser Matbaası, 1989), 18.

²² İsmail CERRAHOĞLU: a.g.e., 210.

²³ Ömer ÖZSOY, Kur'an ve Tarihsellik Yazıları, (Ankara: Kitabiyat Yay., 2004), 144.

²⁴ Hicr, 15/9.

²⁵ Sakıb YILDIZ: a.g.e., 190.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türk milleti, İslam dini konusunda eskiye göre yüksek seviyede bilgi sahibi olmaya başlamıştır. O yıllarda Kur'an-ı Kerim'in manasını anlamak için dili anlaşılır bir meal bulunamazdı. Şimdi öyle değil. İlahiyat fakülteleri, yurdun çeşitli bölgelerinde birer nur kaynağı olarak insan yetiştirmektedir. İlahiyat Fakülteleri, İmam-Hatip Liseleri gibi din kültürü veren düzenli, seviyeli eğitim kurumlarının, Türkiye'deki kadar bol olduğu İslam ülkesi nadirdir. Ancak burada kaygı veren bir husus var ki o da mantar gibi üreyen yayınevlerinin önemli hiçbir ölçüye başvurmadan İslam'ın temel ve diğer kaynaklarını terceme edip yayımlamasıdır. Yılda binlerce eser piyasaya sunulmaktadır. Mütercimlerin birçoğu henüz tam olarak terceme yeteneğine ulaşmamıştır.²⁶ Bu durum tefsir ilminin günümüzdeki en önemli sorunlarından biridir.

Son yıllarda sıralayabileceğimiz şu sebeplerden ötürü, dini eserlerin okunma nisbeti, bu tür çalışmalara gösterilen alaka, ülkemizde geçen bir kaç asra göre daha fazla artmıştır: Birincisi, öğrenimin yaygınlaşması; ikincisi, fetret dönemi denilebilecek bir inkıta döneminden sonra, aydınlarımızda dini bilgilerle mücehhez olma ihtiyacının hissedilmesi; üçüncüsü, dini kitaplar içinde de özellikle Kur'an'ın tefsir ve mealini okumak suretiyle İslam'ı ana kaynağından öğrenme arzusunun artması.²⁷ Özellikle bu anlayışın genel kabul görmeye başlaması sevindirici bir gelişmedir.

Her eserin yazıldığı dile ait belli özellikleri vardır. Söz konusu o eseri anlayabilmek için o dil öncelikle iyi bilinmelidir. Kur'an-ı Kerim'i doğrudan anlayabilmek için de Arapça bilmek gerekir. Arapça bilmeyenlerin Kuran-ı Kerim'i anlayabilmelerini sağlamak için de tercüme kaçınılmaz olmaktadır. İşte bu yüzdendir ki, daha Hz. Peygamber döneminden itibaren Kur'an'ı ve onun getirdiği mesajı, Arap dilini bilmeyenlere tebliğ edebilmek amacıyla Kur'an-ı Kerim'in tercümesine girişildiğini görüyoruz. Bu çaba ve gayretlerin bir sonucu

²⁶ Süleyman ATEŞ: "Günümüz İslami Araştırmalarda Terceme Eserlere Güven Konusu", Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, , (Samsun: Eser Matbaası 1989), 4.

²⁷ Suat YILDIRIM: , "Kur'an-ı Kerim'in Meali Hakkında", Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun: Eser Matbaası 1989), 65.

olarak bugün, dünyada çeşitli dillerde binlerce Kur'an tercemesi bulunmaktadır.²⁸

Ülkemizde harf inkılâbı sonrası mevcut birçok ilmi eser gibi, İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an'ı Kerim'in yeni dile aktarımı ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Söz konusu bu çalışmaların ortak hedefi asırlar önce İslam'ı kabul etmiş Türk insanının dini daha iyi anlamalarına katkıda bulunmaktır. İyi niyet doğrultusunda yapılan bu çalışmaları yapan her müfessir, Kur'an'ın anlaşılmasına daha farklı bir katkı sağladığını düşünmüştür. Bu sebeple bu tür çalışmaların evvelinde²⁹ veya akabinde yapılan çalışmalarla ilgili ya bir eleştiri kitabı ya da bir makale yazma ihtiyacı hissedilmiştir.

İlk zamanlar parmak sayısını geçmeyen meal-tercüme çalışmaları, imkânların artması, okuyucu kitlesinin seçiciliği ve bu alanda ciddi gayretlerin sonucunda artık her an bir başka ilim adamının penceresinden Kur'an'ı, O'nun mealini takip etme imkânı buluyoruz. Bu çalışmalar yalnız tefsir ve mealle sınırlı kalmayıp İslami ilimlerin çeşitli dallarında çalışma yapan diğerleri tarafından da Kur'an ayetleri üzerinde kitap veya makale türünden çalışmalar yapılıyor.³⁰

Biz yapılan bütün bu çalışmaların iyi niyet doğrultusunda yapılmış bir Kur'an'ı anlama çabası olarak kabul ediyor, çalışmamızın konusu dışında kaldığı için de yapılan çalışmalar hakkındaki yapıcı eleştirileri diğer çalışmalara bırakıyoruz.

Yapılan çalışmaların yoğunluğu son yirmi yılda olmakla beraber Cumhuriyet'in ilanından itibaren hem tefsir hem de meal alanında birçok eser ortaya konulmuştur. Bu bölümde söz konusu bu çalışmaları, ulaşabildiğimiz oranda, belirli tasnifler yaparak vermeye çalışacağız.

²⁸ Salih AKDEMİR: a.g.e., 42.

²⁹ Salih Akdemir kendi mealini sunmadan önce Kur'an tercüme hakkında kitap yazıp dergilerde de eleştiri yazıları yazdı. Benzer türde yapılan çalışmaları temsilen sadece kendilerinin kitabını uygun gördük: Salih AKDEMİR: Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercüme, (Ankara: Akid Yayıncılık 1989)

³⁰ Muhit MERT: Kelami Tartışmaları Kur'an Ayetleriyle Temellendirmenin İçerdiği Sorunlar, G.Ü.İ.F.D. 2002/1, 212.

1. 1. CUMHURİYET DÖNEMİ YAPILAN TEFSİR ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ikisi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından olmak üzere dokuz tane tefsir kaleme alınmıştır. Bu çalışmalardan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın kaleme aldığı Hak Dini Kur'an Dili adlı çalışma en fazla itibar gören tefsir olarak raflarda yerini almıştır. Bunun yanı sıra yazılan diğer tefsirler de büyük bir boşluğu doldurduklarını söylememiz mümkündür.

Hak Dini Kur'an Dili, Elmalılı Hamdi Yazır, Yeni Mealli Türkçe Tefsir, Diyanet İşleri Reisliği, İstanbul 1942.

Konyalı Mehmed Vehbi, Büyük Kur'an Tefsiri (Hulasat'ul Beyan), Üçdal Neşr., İstanbul trs.16 Cilt.

Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1966, 8 Cilt.

Ali Arslan, Büyük Kur'an Tefsiri, Hikmet Neşriyat., İstanbul ts. (16 Cilt).

Esbab-ı Nüzul "Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri", H. Tahsin Emiroğlu, Kuzucular Ofset, Konya 1981, (14 Cilt).

Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsir, İsmail Cerrahoğlu-Talat Koçyiğit, Emek Matbaacılık, Ankara 1985.³¹

Celal Yıldırım, İlimin Işığında Kur'an Tefsiri, Anadol Yayıncılık, İstanbul 1987 (14 Cilt).

Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuk Neşr. İstanbul 1989, (18 cilt).

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Hayrettin Karaman- Mustafa Çağrııcı- İbrahim Kafi Dönmez- Sadrettin Gümüş, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003 (5 Cilt).

---

³¹ Bu çalışma bir cilt olarak çıktı. Fatıha ve Bakara suresinin tefsiri yapılmış olup henüz devamı yayınlanmadı.

1. 2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAPILAN MEAL ÇALIŞMALARI

Çalışmamız esnasında, hazırlanmış mealler açısından Cumhuriyet dönemi için hayli zengin denebilecek seviyede mealin kaleme alındığına şahit olduk. Hazırlanan meallerin büyük bir çoğunluğu 1980'den sonra kaleme alınmıştır. Son yıllarda özellikle İlahiyat fakültelerinde tefsir sahasında hocaların çoğalmasıyla meal hazırlamaya yönelik bireysel veya heyet tarzında çalışmaların çoğaldığını gördük. Ayrıca yayınevlerinin bu noktada gayretleri, dini içerikli kitap basan her yayınevinin bir şahsa veya heyete meal hazırlatmak için kendisini zorlamasının bu alanın daha canlanmasına sebep teşkil ettiği kanaatindeyiz. Yazılan meallerin bir kısmı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak dini Kur'an Dili adlı çalışmasının sadeleştirilmiş hali olarak yayımlanmıştır.

Biz, bu başlık altında ulaşabildiğimiz yetmiş eseri ilk yayımlanma tarihini esas alarak vermeye çalışacağız.

Cemil Said, Kur'an-ı Kerim Tercümesi, İstanbul. 1924, Şems Matbaası, 8 +720 +2 s.

Anonim, Tercüme-i Şerife Türkçe Kur'an-ı Kerim, Suhulet Kütüphanesi Yayınları, İst. 1926, Matbaa-i Ahmet Kamil, (6) + 771 s.

Anonim, Türkçe K. Kerim Tercümesi, İbrahim Hilmi Küt, Marifet Mat., İstanbul, 1925-1926.

Anonim, Tercümeli Kur'an, Maarif Kütüphanesi Yay. İst. 1927, Ahmet Kamil Matbaası, 8 +576+ 15 s.

Anonim, Osman Reşit Ef Başkanlığında bir heyet Türkçeli Kur'an-ı Kerim, A. Kamil Mat. İst. 1927.

Süleyman Tefik Özzorluoğlu, Kur'an-ı Kerim Tercümesi Türkçe Mushaf-ı Şerif, Suhulet Kütüphanesi Yayınları, İst, 1927, 4+ 719, s.

İzmirli İsmail Hakkı, Mean-i Kur'an: Kur'an-ı Kerim Türkçe Tercümesi, 2 cilt. İbrahim Hakkı Yayınları, İst. 1927, Milli Matbaa, 1. Cilt: (4) +494 s. / II. Cilt 631 s.

Ömer Rıza Doğrul, Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi: Tanrı Buyruğu, 2 cilt. Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi Yayınları, 1934, Akşam Matbaası, LX + 924 s.

Anonim, Kur'an-ı Kerim (Tasnifli ve Fihristli Türkçesi), Naşir Ömer Fevzi Mardin, İlahiyat Kültür Telifleri Basım ve Yayım Kurumu, İst. 1950, Acun Basımevi, 824, +1 s.

Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, 3 Cilt. İst. 1952–1953, İsmail Akgün Matbaası, 1236 s.

Hacı Murat Sertoğlu, İslam'ın Muakaddes Kitabı Kur'an-ı Kerim: Türkçe Tercüme ve Tefsiri, Hareket Yayınları, İst. 195, Tan Matbaası, 620 s.

Osman Nebioğlu, Türkçe Kur'an'ı Kerim, İst. 1957, Nebioğlu Yayınevi, 346 + 1 s.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kur'an, Ankara 1957, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş.526 + (8) s.

Anonim, Kur'an, Arıkan Kitabevi Yayınları, İst. 1959, Ekicigil Basımevi, 512 + (1) s.

Hüseyin Atay- Yaşar Kutluay, Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı, (Meal) 3 cilt Giriş: M.Osman Keskiöglü; Önsöz: Hasan Hüsnü Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1961, T.T. Kurumu- Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, 32+ 814 + 7 s.

Besim Atalay, Kur'an-ı Kerim, Ankara 1962, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanaiyi A. Ş. 756 s.

Anonim, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, (Meal) Milliyet Gazetesi yayınları, İst. 1962–1963, Milliyet Ofset Tesisleri, 765 s.

Sadi Irmak, Kutsal Kur'an Türkçe Meali, Akşam Gazetesi Yayınları, İst. 1962. Akşam Matbaası, 492 s.

Abdullah Aydın, Kur'an-ı Kerim ve Meali Celilesi, Aydın Yayınları, İstanbul 1979, s. 9 +606.

Ali Rıza Sağman, Lâfzen ve Mealen Kur'an- Kerim'in Tercümesi, Üçdal Neşriyat, İst. 1980. s. 12 +847.

Hasan Karakaya- Kadir Kavakçı- Mehmet Süslü- Kerim Aytekin- Kenan Seyithanoğlu, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Çağ Yayınları, İst. 1981, XXXII + 606 s.

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Hazırlayanlar: Selahattin Kaya- Dr. Cahit Baltacı- Durali Yılmaz- Kerim Aytekin- Muhtar Yazır, Eser Neşriyat, İstanbul 1982, XXX + 603 s.

Celal Yıldırım, Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, Tercüman Gazetesi Yayınları, İst. 1982, 21 + 45 s.

Abdullah Atı Tüzüner, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, 3 cilt, Elif Ofset Yayınları, İst. 1982, 605 s.

Dr. Ali Özek Başkanlığında: Hayrettin Karaman- Ali Turgut- Mustafa Çağrı- İbrahim Kafi Dönmez- Sadrettin Gümü, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, İst. 1982, Kuşak Ofset, 29 + 607 s.

Ali Bulaç, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, Pınar Yayınları, İstanbul. 1983, 735 s.

A. Adnan Sütmen, Kuran-ı Kerim'in Mealen Manzum Açıklaması, Üçdal Neşriyat, İst. 1985. 606 s.

Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meal-i Alisi, Tuğra Neşriyat, İst. 1985, 606 s.

Kur'an Kerim'in Anlamı, Anonim, Sabah Gazetesi, ts.

Enver Baytan, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Tefsirli Mealisi, Baytan Kitabevi, Yayınları, İst. 1986, XXIII, + 606 s.

Rıza Çiloğlu, Tanrı Buyruğu Kur'an, Nazım Çeviri, Oku Yayınevi, İstanbul 1987, 725 s.

Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Nüzül Sebepli Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Fikir Yayınları, İst. 1987, XXXXVIII + 605 s.

Osman Keskiöğlü, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe açıklaması, Eren Yayınları, İst. 1988, XXIII + 632 s.

Süleyman Tefik (Özzorluoğlu) Türkçe Mushaf-ı Şerif, Suhulet Küt. İst. 1927.

Kur'an-ı Kerim Arapçası, Türkçe okunuşu ve Anlamı, Milliyet Yayınları. İstanbul 1982.³²

Prof. Dr. Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Kılıç Kitabevi, Ankara 1983.

Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an- Kerim Meali: Türkçe Çeviri, Hürriyet Gazetesi, İstanbul 1984–1994.

Medine Balcı, Kur'an Kerim ve Kelime Meali, Ebrar Yayınları İstanbul 1995.

Prof. Dr. Suat Yıldırım, Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali, Işık Yayınları, İstanbul, 1998.

Bahaettin Sağlam, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Tebliğ Yay. İstanbul,1998.

Bekir Sadak, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

M. Beşir Eryarsoy, Ahmet Ağırakça, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Buruç Yayınları, İstanbul 1999.

Şaban Piriş, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, İlbahar Yayınları, İstanbul 2000.

Mehmet Nuri Yılmaz, Kur'an-ı Kerim ve Meali, Mora Yayıncılık, Ankara 2000.

Sadrettin Gümüş-Yakup Çiçek, Muhsin Demirci, Kur'an-ı Kerimin Yüce Meali, İpek Yay. İstanbul 2001.

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Ömer Dumlu-Hüseyin Elmalılı, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2001.

Hayrat Neşriyat Meal Heyeti, Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meali, İstanbul 2001.

Mustafa Hizmetli, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2003.

---

³² Eserin başında "Din ve dil uzmanlarında oluşan bir kurul tarafından hazırlanmıştır." ifadesi vardır.

Prof. Dr. Hamdi Döndüren, İnsanlığa Son Çağrı: Kur'an-ı Kerim Yüce Meali ve Açıklaması, Diyalog Gazetecilik, Ankara 2003.

Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.

Prof. Dr. Mehmet Çakır, Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi, Özkan Matbaacılık, Ankara 2003.

Mahmut Topbaş, Kur'an- Kerim ve Türkçe Meali, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2003.

Abdullah Parlayan, Kur'an- Kerim ve Özlü Tefsir, İstanbul 2004.

Ahmet Davutoğlu, Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali, Çelik Yayınevi, İstanbul, tsz.

İhsan Atasoy, Ümit Şimşek, Cemal Uşşak, Mehmet Paksu, Kur'an- Kerim ve Açıklamalı Meali, Nesil Yay. İstanbul, 2004.

Salih Akdemir, Son Çağrı Kur'an, Ankara Okulu Yay. Ankara 2004.

Abdulahap Öztürk, Kur'an-ı Kerim ve Meali, Emek Ofset, Ankara Trs.

Ziya Kazıcı, Necip Taylan, Kur'an- ı Kerim Meali, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.

Arif Pamuk, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Pamuk Yayınları. İstanbul 2004.

Ömer Sevinçgöl Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali, , Timaş Yayınları, İstanbul 2005.

Talat Koçyiğit, Kur'an-ı Kerim Meali, , Nükte Yayınevi, Konya 2005.

M. Ahmed Varol, Kur'an-ı Kerim Meali, , Madve Yayınları, İstanbul 2006.³³

³³ Bu konu başlığı altında hazırlanan meallere ulaşırken Mehmet OKUYAN'ın "XX. Asrın ilk Yarısında Türk Müfessirler" 19 Mayıs Üniversitesi S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ve Salih AKDEMİR'in "Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercemeleri" (Akid Yayıncılık, Ankara, 1989) adlı çalışmalarından faydalanılmıştır.

1. 2. 1. ELMALI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN "HAK DİNİ KUR'AN DİLİ" ADLI ÇALIŞMANIN MEALİNİ SADELEŞTİRENLER

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Sad. Prof. Dr. M. Sadi Çöğenli, Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, Huzur Yayınevi, İstanbul, tsz.

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Sad. Sabri Yılmaz, Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, ts.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, İzah ve Sad. Nedim Yılmaz, HisarYayınevi, İstanbul ts.

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Sad. Düccane Cündioğlu, Ravza Yayınları, İstanbul 1993.

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Sad. Rauf Pehlivan, İstanbul Dağıtım A.Ş., İstanbul 2004

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Sad. Mehmet Göktaş, Nezir Ergenç, Mehmet Durmuş, Okyanus Yayınları, İstanbul ts.

Elmalılı Muhammed Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Sad. Yakup Çiçek, Necat Kahraman, Temel Neşriyat, İstanbul ts.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Sad. Halil Uysal, Kitapkent Yayınları, Konya ts

1. 3. TÜRKÇE'YE ÇEVİRİSİ YAPILAN TEFSİR ÇALIŞMALARI

Kur'an-ı Kerimi anlamaya yönelik neredeyse bütün İslam ülkelerinde İslami ilimlerle uğraşan zümre tarafından kendi dillerini ait özgün çalışmalar yapılagelmiştir. Tefsir sahasında bu yönde daha çok Arapça eserler kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarını yapan ülke insanların dilleri farklı olmasına rağmen kullandıkları dil genelde Arapça olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ülkemizin İslami ilimler sahasında önde gelen tefsircileri tarafından tefsirler hazırlandığı gibi, bundan daha fazla sayıda başka dillerdeki (özellikle Arapça) klasik tefsirler dilimize terceme edilmiştir. Her geçen gün bu alanda tercemelerin yapılması Türk okuyucusunun tefsir ilmine ilgisinin artmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

Ulaşabildiğimiz söz konusu on üç eser şunlardır:

Ayıntabi Mehmed Efendi, Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri (Tibyan Tefsiri), Sad. Süleyman Fahri, Akpınar Yayınları, İstanbul 1980. 4 Cilt.

İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1988. 16 Cilt.

Seyit Kutup, Fizilal-il Kur'an: Kur'an'ın Gölgesinde, , Terc. M. Emin Saraç- İ. Hakkı Şengüler- Bekir Karlığa, Hikmet Yayınevi, İstanbul ts.

Ebu'l Ala Mevdudi, Tefhimu'l Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, Terc. Ali Bulaç Yönetiminde, İnsan Yayınları, İstanbul ts. (7 Cilt).

Said Havva, El Esas fi't-Tefsir, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Harun Nal, Şamil Yayınevi, İstanbul 1989.

Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvet'ut Tefasir-Tefsirlerin Özü-, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995. (7 Cilt).

Fahrettin er-Razi, Mefatihul Gayb 'Tefsir-i Kebir', , Trc: Prof. Dr. Suat Yıldırım- Prof. Dr. Lütfullah Cebeci- Prof. Dr. Sadık Kılıç, Akçay Yay. Ankara 1995 (23 Cilt).

Mahmut Hicazi, Furkan Tefsiri, Muhammed Trc. Mehmed Keskin, İlim Yayınları, İstanbul ts. 6 Cilt.

M. İzzet Derveze, et-Tefsir'ul Hadis, , -Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri- Çev. Şaban Karataş-Ahmet Çelen vd., Ekin Yayınları, İstanbul 1998. (7 Cilt.)

Mahmut Hicazi, Tefsiru'l Munir, Mahmut Hicazi,, Risale Yayınları, İstanbul 2005 (15 Cilt).

Muhammed Hüseyin Tabatabai, El-Mizan Fi Tefsir'il Kur'an, , trc.: Salih Uçan, Kefser Yayınları, İstanbul 2005.³⁴

İbn Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, , Trc. Mehmet Keskin, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2006. 6 Cilt.

İsmail Hakkı Bursevi, Ruhul Beyan Fi Tefsir-ul Kur'an, , Erkam Yayınları İstanbul 2006³⁵

³⁴ Sekizinci cilde kadar Enfal süresine kadar neşredilmiştir.

1. 4. TÜRKÇE'YE ÇEVİRİSİ YAPILAN MEAL ÇALIŞMALARI

Geniş hacimde tefsir kaynaklarının yanı sıra bu dönem içerisinde Muhammed Hamidullah ve Muhammed Esed tarafından yazılan mealler de terceme edilerek dilimize kazandırılmıştır.

Muhammed Hamidullah Aziz Kur'an, , -Çeviri ve Açıklama: Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul ts.

Muhammed Esed, Kur'an Mesajı –Meal Tefsir-, Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları. İstanbul 1999. (3 Cilt).

1. 5. DEVAM EDEN TEFSİR ÇALIŞMALARI

Tamamlanmış çalışmaların yanında henüz bitmemiş fakat hazırlanan ciltleri yayınlanmakta olan tefsir çalışmaları da mevcuttur. Uzun soluklu bu iki çalışmanın üslubu farklılık arzeder. Mahmut Ustaosmanoğlu daha çok rivayet tefsiri metodunu kullanırken Bayraktar Bayraklı, bilimsel gelişme ve veriler ışığında bir tefsir hazırlama gayreti içerisinde olduğu görülüyor.

Mahmut Ustaosmanoğlu Ruhu'l Furkan, , Sıraç Yayınevi, İstanbul 2006.³⁶

Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Bayraklı Yayınevi, İstanbul 2004.³⁷

Bu bölümde önce, tezin ana konusunu oluşturan iki eseri, özelliklerini ve üslubunu kısaca tanıttikten sonra da belirlediğimiz konu ve kavramları, söz konusu iki eser arasında değerlendirmeye tabi tutacağız.

---

³⁵ Yeni basımı henüz altıncı cilde kadar neşredilmiştir.

³⁶ Halen devam eden bu çalışma her cüz bir cilt olarak tasarlanmış olup on ikinci cilde kadar yayımlanmıştır.

³⁷ Halen devam eden bu çalışma onuncu cilde kadar hazırlanmıştır.

2. “KUR’AN-I HAKİM VE MEAL-İ KERİM” İLE “KUR’AN YOLU” ADLI ÇALIŞMAYI HAZIRLAYANLARIN HAYATLARI VE İZLEDİKLERİ METODLAR

2. 1. HASAN BASRİ ÇANTAY

2. 1. 1. Hayatı

Cumhuriyet döneminin önde gelen ilim adamlarından Hasan Basri Çantay, Balıkesir’de doğdu. Babası, Balıkesir tüccarlarından ve ulemadan Çantayoğlu Halil Cenabi Efendi, Annesi, Sincanoğulları’ndan Kepsutlu Hatice Hanım’dır. Ailesinin tek erkek evladı olan Hasan Basri, ilk tahsilini İbtida-i Kebir mektebinde gördükten sonra Balıkesir idadisine girdi. İdadî’nin dördüncü sınıfında iken babasının ölümü üzerine (1903) ailenin geçimini tek başına sağlayabilmek için mektebi bırakmak zorunda kaldı. Kendisine Nafia dairesinde bir memuriyet verildi. Bu arada Müftü Osman Nuri Efendi ile Müstecabzade Adil Efendi’den Farsça öğrendi. Balıkesir Mevlevihanesinde Ragıpzade Ahmet Naci Dede’den Arapça okudu. Babasının yakın dostu olan bu zat ona hem hocalık hem de manevi babalık yaptı. Bir taraftan Arapça ve Farsçasını ilerletmeye çalışırken diğer taraftan edebiyat, hukuk ve felsefe ile meşgul oldu. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Balıkesir’de yayımlanan Nasihat ve Balıkesir gazetelerinde yazılar yazdı. Mutasarrıf Mümtaz Bey’den hukuk, iktisat ve maliye okudu. Samih Rıfat Bey’in mutasarrıflığı zamanında Yıldırım Gazetesi’ni çıkardı. İdare-i Hususiyeye’nin (Özel İdare) ilk teşkilatlanmasında (1913) Balıkesir Daimi Encümeni’nin başkâtipliğini yaptı.³⁸

Hasan Basri Çantay, farklı yönleriyle hatırlanabilir. Çünkü 78 yıllık ömründe o, Türk Milli Tarihi’nin en kritik dönemlerini idrak etmiştir. Altı yüz senelik bir büyük İslam devletinin yıkılışı, buna mukabil Türk tarihinin kesintisiz olduğunun bir göstergesi olmak üzere hemen Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve ilk gelişme devresi, onun hayatta bulunduğu zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. Sırf bu şahadet bile birçokları için yeterli bir iftihar ve övünme vesilesi olarak düşünülebilir. Hâlbuki Hasan Basri Çantay, şahit olmak kadar, bizzat bu olayların içerisinde faal biçimde bulunmuş, gerektiğinde kalemle gerektiğinde silahıyla, lüzumu halindeyse bilgi ve tecrübesinin en ileri

³⁸ Emin İŞİK: DİA, “Hasan Basri Çantay” maddesi, (İstanbul: D.İ.B. Yayınları, 1993), VIII, 218.

seviyesiyle bu vatana, milletimize ve dinimize hizmet etmiştir. Bütün bunlardan sonra da o; “Tefahüre vesile aramadık, vazifemizi yapmaya çalıştık” demek suretiyle yılmak bilmez bir gayret yanında tevazunun da en üst mertebelerine ulaştığını göstermiştir.³⁹

Büyük Millet Meclisi’ne Balıkesir mebusu olarak girdi. Hiçbir guruba temayül göstermeyip sonuna kadar bağımsız kaldı. Büyük Millet Meclisi’nin I. Dönem sonunda Balıkesir’e edebiyat muallimi olarak dönen Çantay, 132 şehit çocuğunun eğitimi için kurulan yetiştirme yurdunun müdürlüğünü de üstlendi. Zafer-i Milli Gazetesi’nde yazılar yazdı. Onun çalışmaları bir taraftan eser telif etmek diğer taraftan yol göstermek, uyarılarda bulunmak şeklinde olmuştur. Din ve vicdan hürriyetinin sağladığı haklar bakımından uzun süren bir fetret döneminden sonra Türkiye’de başlayıp hızla gelişen faaliyetler, bir bakıma tabii olarak karşılanabilecek farklı görüşler, guruplar, usuller de ortaya koymuştur. Bu farklılık ve çeşitlik içinde Hasan Basri Çantay, zengin ilmi, fikri birikimi, siyasi tecrübesi ve güvenilir şahsiyeti ile guruplar arasında hakemlik yapmış, görüş ve metotların isabetli ve uygulanabilir olanlarını belirlemeye çalışmış, böylece din âlimlerinin, muhafazakâr aydınların, zenginlerin yol göstericisi ve nihai mercii olmuştur. 3 Aralık 1964’te İstanbul’da vefat etmiştir.⁴⁰

2. 1. 2. Eserleri

2. 1. 2. 1. Kur’an-ı Hakim ve Meal-i Kerim

Ülkemizde yapılan ilk meal çalışmalarından olan Hasan Basri Çantay’ın Kur’an-ı Hakim ve Meal-i Kerim adlı meal üç cilttir. İlk cildi 1952 yılında 440 sayfa, ikinci cildi 1953 yılında 420 sayfa, üçüncü cildi ise 1953’de 369 sayfa olarak İstanbul’da İsmail Akgün Matbaası’nda basılmıştır. Eser Arapça metni de içermektedir. Her cildin sonunda bir fihrist ve birinci cildin sonunda genel konulara ait bir fihrist vardır. Ahmet Sait Matbaası’nda ve sonuncusu da Milsan

³⁹ Nesimi YAZICI: Diyanet Aylık Dergi, Sayı 176, S. 60., Ağustos 2005.

⁴⁰ Emin IŞIK: a. g. e. VIII, 218.

Basım Sanayi adlı basımevinde olmak üzere toplam 13 defa basımı yapılmıştır.⁴¹

2. 1. 2. 1 .1. Metodu

Üç ciltten oluşan eserin hemen her sayfasında bol dipnotlar vardır. Yer yer ayetlerin tercüme hacmine ulaşan dipnotlu açıklamalarında genellikle Zemahşeri (Ö.507-1143), Razi, Beydavi, Celaleyn, Medarik ve Hazin tefsirleriyle güvenilir hadis kitapları ve Arapça sözlükler kaynak olarak kullanılmıştır. Burada ayetlerin tercümesinde tercih edilen manaların kaynakları gösterilmiş, farklı anlayışlara dayanan anlamlar kaydedilmiş, Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması amacıyla açıklayıcı ve destekleyici bilgiler verilmiştir.⁴²

Eserin üslubunu müellif çalışmasının baş kısmında belirtirken şunlara dikkat ettiğini açıklar.

a- Dili bugünün yaşayan dili olmasına,

b- Metin dışı kalması gereken izahlarında hurafelere ve hadis diye zındıklar, münafık, gafil ve cahiller tarafından sonradan uydurulmuş bulunan sözlere asla yer verilmemesine,

c- En muteber tefsir kitaplarını ve onların da özlü taraflarını kaynak edinmesine,

d- Muhtelif manalardan en çok tercihe şayan olanlarını metne alsın. Diğerlerini izah kısmını teşkil eden noktalarda gösterilmesine,

e- Meallerin tıpatıp tercemeye adeta yaklaşmasına,

f- Karşılığı Kur'an metninde bulunmayan kelimeleri sırf tercümeyi tezyin ve takviye kastıyla meallere yamalamaktan, Allah'dan korkar gibi korkup çekinmeyi, yani meallerin süslü olması temayülünü metne tam sadakat görevine feda ettiğine,

⁴¹ Emin IŞIK: a. g. e. VIII, 219 ; Mehmet OKUYAN: a. g. e., 140.

⁴² Hasan Basri ÇANTAY: Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, (İstanbul: Elif Ofset, 1992), I,1-8 (özetle); Emin IŞIK: a. g. e., VIII, 219.

g- Sözelimi maziye muzari, muzariye mazi, isme fiil, fiile isim manaları vermek suretiyle sigaların ve kelimelerin hakkını çiğnememeye,

h- Metinlerin haricinde ya muteber tefsirlerin pek kısa beyanlarını yahut manaların çok muhtasar açıklamalarını eklemeye mecburiyet gerekirse bunları ancak parantez içinde belirtmeye,

ı- Metinde ayetlerin meallerini ve haşiyelerde bunların açıklamalarını yazarken her klişeye gelişi güzel uymayarak daha evvel ve daha ziyade aklını ve fikrini Arap dilinin, Arap lügatının derinlikleri içinde salmaya ve o derinliklerinden hakikat cevherini yakalayıp almasına,

i- Kur'an-ı Kerim'in ulvi ve ilahi maksatlarını, hakkın vahyine mazhar olmak itibarıyla, her mahluktan iyi anlamış ve anlatmış olan Sevgili Peygamber'imizin bu sahaya ait sahih hadislerini gözden geçirmeye, onları en sağlam vesikalar olarak ele almaya,

j- Kur'an-ı Mubin'in ihtiva ettiği bütün kelime ve terkiplerin önünde sabır ile dikkatle durmaya, Dilimizde bunların tam karşılıklarını bulmak hususunda imkânı olunca çaresine başvurmaya,

k- Allah'ın kelamı ile fennin nazariyelerini birbirine karıştırmamasın. Mealleri okuyan her meslek erbabı kendi zevk ve ihtisasına göre mesuliyeti tabii şahsiyetine ait olmak üzere, nasibini bu ilahi kaynaktan serbestçe almasına,

l- Meallerin asıllarından nasıl çıkarılmış olduğunu bilmek ve bunları karşılaştırmak isteyen tetkik erbabına kolaylık olmak üzere sıra numaraları konulmuş, ayetlerin de kendi harfleriyle aynı eserde ve mahallerinde yer almasını sağlasın ve meallerin sırlarını da bu meallerin teselsülüne bağlamaya çalışmıştır.

Meali yazarken bu ölçütlere bağlı kalmak için büyük çaba sarfeden müellif, özellikle meali anlaşılır kılmak için klasik tefsirlerden Nesefi, Celaleyn ve Kadı Beydavi'ye sık sık başvurmuştur. Bu da yapılan çalışmanın üzerinden uzun süre geçmesine ve sonrasında sahasında günümüze kadar yapılan yüzlerce meal olmasına rağmen kendi konumunu korumasına ve ayrıcalığının devam etmesine büyük ölçüde etki etmiştir.⁴³

⁴³ Hasan Basri ÇANTAY: a.g.e., I, 1-8.

Çantay, bu çalışmasında Kur'an'ın manasını en iyi ve anlaşılır şekilde aktarmak için klasik tefsir kaynaklarından olabildiğince yararlanmaya çalışmış, ilahi hitabın tam karşılığına yakın manayı verebilmek için de parantezli cümleler kurmaktan kaçınmamıştır.

2. 1. 2. 2. Diğer Eserleri

Çantay, basın hayatına girdiği günlerden başlayıp ömrünün son günlerine kadar yazdığı makaleleri çeşitli yayın organlarında çıkmıştır. Başta kendi çıkardığı Balıkesir, Karesi, Yıldırım ve Ses gazeteleri olmak zere Zafer-i Milli, Türk Dili gazetelerinde, İstanbul'da yayınlanan Sebilurreşad ve Sırat-ı Mustakim, 50'li yıllarda Ankara'da yayın hayatına İslam dergileri olmak üzere çeşitli süreli yayınlarda pek çok makalesi yayınlanmıştır.

Genelde sade ve akıcı bir anlatımın hakim olduğu te'lif ve tercüme eserleri başlıca iki guruptur. Bunlardan birincisi basılı olanlar; ikincisi ise henüz basılma imkanı bulamayanlardır.

Basılı olanlar: Mektepli Yavrularıma, Müslümanlıkta Himaye-i Etfal, Ülkü Edebiyatı, Fıkıh-ı Ekber Tercümesi, Zeka Demetleri, Kara Günler ve İbret Levhaları, The straight Path of Islam, Hadisler (on kere kırk hadis), Akifname.

Basılmamış olanlar: Divan-ı Lugati't-Türk Tercümesi, Şifayı Şerif Tercümesi, Huccetu'llahi'l-Baliğa Tercümesi ve Şerhi, Türk Savları, Kalendername, İslam'da Cihad ve İdman, Dokuz Derste Arapça ve Farsça Elifba, Maneviyat-ı Askeriye Dersleri, Edebi Kaideler, Gazetecilik Yüzünden, Ticari İkrar, İstimlak.⁴⁴

Hasan Basri Çantay ve eseri, Kur'an'ı Hakim ve Meal-i Kerim hakkında bu kısa bilgilerin ardından şimdi diğer eseri tanıtmaya çalışacağız.

2. 2. KUR'AN YOLU MEAL VE TEFSİR

Ülkemizde, milletimizin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki bir tefsire olan özlemi ancak seksen yılın ardından gerçekleşmiştir. Senelerce bu yönde yapılan eleştiri ve beklentiler meyvesini vermiş ve 2004 yılında Diyanet İşleri

⁴⁴ Mücteba UĞUR: Hasan Basri Çantay, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 49-68.

Başkanlığı tarafından ilmi bir heyete hazırlatılan eser Türk okuyucusuna sunulmuştur.

Öncesinde yapılan eleştirilerin birinde Salih Akdemir, Diyanet İşleri Başkanlığı'na şöyle bir sitemde bulunuyor: "Diyanet İşleri Başkanlığı, kuruluş gayesine uygun olarak, topluma doğru bir Kur'an tercümesi sunmak mecburiyetindedir. Diğer taraftan Kur'an'ın doğru ve kolay anlaşılabilmesinde tefsirlerin rolü büyüktür. Bu bakımdan tefsir konusu da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önemle durması gereken konulardan biridir. Ancak üzülererek ifade edelim ki, Diyanet İşleri bu konuda gereken titizliği göstermemektedir."⁴⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kur'an'ın tefsir ve mealinin yapılması gündeme gelmiştir. 1925 Yılında Diyanet İşleri Reisliği bütçesi tartışılırken muhtelif mebuslar tarafından, toplumsal sorunları işleyen ve günün insanına hitap eden bir Türkçe tefsire duyulan ihtiyaç dile getirilmiş ve konu ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Nihayet Diyanet İşleri Reisliği bütçesinden Kur'an-ı Kerim ve hadisi şerifin tercüme ve tefsiri için muayyen bir meblağ tahsis edilmiş ve Kamil Miras'ın teklifiyle söz konusu tefsiri yazma görevi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a tevdi edilmiştir. 1926 Yılında Kur'an tefsirini yazmaya başlayan Merhum Yazır, 1938 yılında tefsirin telifini tamamlamıştır. Daha sonra 1960 ve 1971'de baskısı yenilenen Hak Dini Kur'an Dili, 1992'de bir defa ve 1993 yılında ise iki defa sadeleştirilerek basılmıştır. Başkanlık 1998 yılı içerisinde Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Prof. Dr. Mustafa Çağrırcı'dan oluşan bir komisyona Mushaf tertibine göre tefsir hazırlama görevi vermiştir. Komisyon tarafından titiz bir çalışma sonucu hazırlanan ve bilahare Din İşleri Yüksek Kurulu'nun tetkikinden geçerek "Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri" isimli bu eser ortaya çıkmıştır.⁴⁶ Sonuç itibariyle Cumhuriyet tarihimizde 1938'den sonra devlet bünyesindeki bir kurumun tefsir çalışması ancak 2003 yılında neşredilmiştir. Burada eseri hazırlayan komisyon üyeleri hakkında tanıtıcı mahiyette bilgi vermeyi yararlı görüyoruz.

⁴⁵ Salih AKDEMİR: *a.g.e*, 188.

⁴⁶ Hayrettin KARAMAN ve başk.,: Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, (Ankara: Diy. İşl. Başk. Yay. 2003.) 5 cilt.

2. 2. 1. Komisyon

2. 2. 1. 1. Hayrettin KARAMAN

1934 yılında Çorum'da doğdu. İlkokulu burada bitirdikten sonra özel olarak Arapça ve İslâmî ilimler tahsil etti. İlk İmam Hatip okullarından biri olan Konya İmam Hatip Okulu'na girdi ve 1959 yılında ikinci dönem mezunu olarak burayı tamamladı. Yeni açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde okudu ve ilk mezunlarından biri olarak 1963'te mezun oldu. İki yıl İstanbul İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmeni olarak çalıştıktan sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne fıkıh asistanı oldu. "Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslam Hukukunda İctihad" konulu tezi ile fıkıh öğretim üyesi oldu (1971). Aynı yıl İzmir Yüksek İslam Enstitüsü'ne tayin edildi. 1975'te tekrar İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne döndü. Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakülteleri'ne dönüşmesinin ardından akademik çalışmalarını tamamlayarak sırasıyla doktor, doçent ve profesör ünvanlarını aldı.

Halen, Avrupa Uluslararası İslam Üniversitesinde (Hollanda) misafir öğretim üyeliğini sürdürmekte ve bireysel ilmi çalışmalarına devam etmektedir.⁴⁷

2. 2. 1. 2. Mustafa ÇAĞRICI

1950 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Taşlıhüyük köyünde doğdu. İlkokulu aynı ilçede okudu. Kayseri'de hafızlığını tamamladıktan sonra 1963 yılında Sivas İmam-Hatip Lisesi'ne kaydoldu; 1968-69 öğretim yılında 6. sınıftayken 7. sınıfın bitirme sınavlarına da katılarak Haziran'da mezun oldu. Aynı yıl girdiği İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü (bugünkü Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) 1973'te bitirdi. Bu arada lisans öğreniminin ilk yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde başladığı imam-hatiplik görevini altı yıl boyunca sürdürdü. 1975'te kısa dönem askerlik hizmetini tamamladı, aynı yıl Sivas İmam-Hatip Lisesi'ne öğretmen olarak atandı.

1977 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü 'nde İslâm felsefesi anabilim dalında Lisansüstü çalışmalarına başlayan Mustafa Çağrıcı, ahlâk felsefesi alanında hazırladığı doktora tezini tamamladıktan sonra 1982 yılında

⁴⁷ www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm.

M. Ü. İlâhiyat Fakültesi'nde İslâm Felsefesi Anabilim Dalında Yardımcı Doçent oldu. 1990'da aynı anabilim dalında Doçent, 1996'da Profesör unvanım aldı. Aynı fakültede eğitim-öğretim ve yazım gibi akademik faaliyetleri yanında, Bölüm Başkanlığı, Anabilim Dalı Başkanlığı, Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği gibi idari görevlerde bulundu.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı, 1986'da misafir öğretim üyesi olarak Amman'daki Ürdün Üniversitesi'nde bilimsel çalışmalar yürütmüş; ayrıca bazı Avrupa ülkelerinde alanıyla ilgili konferans gezileri yapmıştır. Halen M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyeliği yanında, Kasım 2003'te görevlendirilmiş bulunduğu İstanbul Müftülüğü görevini de devam ettirmektedir.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı'nın İslâm felsefesi, ahlâk ve genel olarak İslam ve ilâhiyat konularına ilişkin kitap, makale, bildiri, konferans metni, ansiklopedi maddesi gibi çok sayıda bilimsel çalışmaları bulunmakta, ülkemizde bilimsel düzeyde gerçekleştirilen bu boyutta ilk yerli ansiklopedi olan TDV *İslam Ansiklopedisi*'nin halen Danışma Kurulu Üyesi ve "İslâm Düşüncesi ve Ahlâk Bilim Dalı" Başkanı'dır. Yayımına başladığı dönemden beri anılan eserin telif, inceleme ve redaksiyon çalışmalarına katkısını sürdürmekte olup bu ansiklopedinin yayımlanmış 30 cildinde İbn-i Sînâ, Gazâlî, Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî, İbrahim Hakkı Erzurumî gibi birçok Türk ve müslüman filozof ve bilim adamı ve/veya bunların düşünceleri, eserleri; çeşitli felsefe, ahlâk, tasavvuf konuları ve problemleriyle İslâm düşüncesi ve ahlâk alanına giren Kur'an terimleri gibi İslâm bilim ve düşüncesinin çeşitli konularına ilişkin 100'ün üzerinde yazısı çıkmıştır.⁴⁸

2. 2. 1. 3. İbrahim Kâfi DÖNMEZ

1951 yılında İzmir'in Ödemiş ilçesinde doğdu. 1970 yılında Ankara İmam Hatip Okulunu bitirdi. 1974 yılında İslam Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. 1976 yılında İ.Ü. Hukuk fakültesinden mezun oldu. Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatında yedi yıl kadar muhtelif görevlerde bulundu. 1977 yılında Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsünde asistan olarak göreve başladı. 1981 yılında Ankara Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde İslam

⁴⁸ www.istanbulmuftulugu.gov.tr/personel/mcagrici.htm.

Hukukunda Kaynak Kavramı ve VII. Asır İslam Hukukunda Kavram Üzerindeki Metodolojik Ayrılıklar' adlı doktora tezini tamamladı. 1992 yılında profesör ünvanını aldı. 1992-1994 yılları arasında İlahiyat Meslek Yüksekokulunda müdürlük, 1994-1997 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dekanlık yaptı. Halen aynı fakültede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.⁴⁹

2. 2. 1. 4. Sadrettin GÜMÜŞ

1945 Yılında Erzurum'un Narman İlçesinde doğdu. 1972 yılında Erzurum İmam hatip okulu, 1976 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi. Öğrencilik yıllarında başladığı memuriyet görevini çeşitli yerlerde din görevlisi olarak sürdürdü. 1997 yılında Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsüne asistan olarak göreve başladı. Aynı üniversitesinin Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Seyit Şerif Cürcani ve Arap Dilindeki Yeri" adlı teziyle 1983 yılında doktor oldu. 1989 yılında doçentliğe, 1996 yılında profesörlüğe yükseltildi. Bir müddet Temel İslam Bilimleri bölümü Başkanlığı görevinde de bulunan Sadrettin Gümüş halen aynı fakültede görev yapmaktadır.⁵⁰

2. 2. 2. Metodu

Komisyon, "Kur'an Yolu" tefsirini mushaf tertibine göre yapılmış bulunan dirayet tefsirlerine benzeterek eserin amacını ve usulünü açıkladığı bölümü şu şekilde özetleyebiliriz:

a- Okuyucu olarak hedef kitlesi din üzerine uzmanlık düzeyinde araştırma yapan ilim adamları değildir. Onun için bu tefsir, Kur'an-ı doğru anlamak ve hayatında rehber edinmek isteyen, -farklı düzeyde de olsa- kültürel birikimi olan insanların ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak hazırlandı.

b- Komisyonu tatmin eden veya hedef kitlesi için uygun ve doğru bulunan anlayış ve yorumu çoğunlukla birden fazla tefsirin ihtiva etmesi yanında, bazen de bunun hiçbir tefsirde bulunmadığına şahit olundu. Böyle durumlarda Kur'an'ın ruhunu ve bu ruha uygun gelen İslami ölçüleri, ilmin gereklerini ve

⁴⁹ www.ilahiyat.marmara.edu.tr.

⁵⁰ www.ilahiyat.marmara.edu.tr.

çağın ihtiyaçlarını birlikte göz önüne alarak komisyonun yorumu ortaya koymaya çalışıldı.

c- Bir yandan ayetlerin açıklaması için gerekli olanları söylemeye çalışırken diğer yandan içinde bulunulan şartlarda vakit darlığı çeken günümüz insanına sıkılmadan, zorlanmadan okuyacağı ölçüde bir tefsir sunmak hedeflendi.

d- Çalışmanın son cildinde verilen tefsir kitaplarının önemli bir kısmını çalışmanın başından sonuna kadar göz önünde bulunduruldu ve dikkatle incelemeye çalışıldı. Ayrıca birçok tefsir kitabıyla başka ilim dallarına ait eserleri de yeri geldikçe bilgi ve görüş almak veya kendi bilgi ve kanaatlerimizi test etmek için kullanıldı.

e- Kur'an'ın açıklaması gibi ağır bir sorumluluk gerektiren bir işle meşgul olduğunun ve bu alanda zengin bir kültüre sahip bulunulduğunun bilinci içinde "özgün" kelimesinin cazibesine kapılmadan tefsirlerdeki bilgilerin ve yorumların özünü vermeye ve Kur'an'ın bizi götürdüğü yere doğru ilerlemeye çalışıldı.

f- Ayetlerin mealleri ve yorumları verilirken öncelikle onların indirildiği dönemdeki manalar, yani hitap ettiği ilk toplumun ilahi mesajdan anladıkları veya bu mesajların onlara anlatmak istedikleri tespit edilmeye çalışılmış; bunun için de imkan ölçüsünde o toplumun dili, kültürü, inançları ve telakkileri, dünya görüşü sosyal yapısı ve ilişkileri gibi faktörler dikkate alındı.

g- Anlamı gayet açık olsa da istisnasız her ayetin tefsirini yapmak yerine, mealindeki katkı sağlama esasına göre ve olabildiğince tekrarlardan kaçınarak tefsir etme yolunu tutulmuş olup; gereken yerlerde öncesine veya ilerisine göndermeler yapıldı.

h- Bazı özel terim ve kavramlar hakkında konunun önemiyle orantılı olarak daha geniş bilgiler verildi.

ı- Her surenin giriş bölümünde özetlenen ilgili surelerin ayet sayısı, Mekke veya Medine döneminde vahyedilmiş olması, nuzül sırası, bazı kelimelerin kıraat (okuma) farkları gibi konularda tefsir kitaplarında yer alan teknik ayrıntıları ve farklı tespitleri, amaç bakımından önemli olmadıkça aynen aktarılmadı.

i- Daha çok geçmiş dinler, peygamberler ve kavimlerle ilgili ayetler bağlamında gerektiğçe mukayese imkanı sağlamak ve ihtiyaç halinde İslami inançlarla ve ilkelerle çelişmeyen ek bilgiler vermek maksadıyla Kitab-ı Mukaddes'ten de bilgiler aktarıldı.

j- Çalışma sırasında tefsir kitaplarıyla Kur'an ilimleri çerçevesindeki diğer eserlerin yanında öncelikle Kur'an'daki kullanımlardan ve ilgili konuyu özellikle inceleyen ilmi çalışmalardan, ayrıca sahih hadislerden umumi tarihten, Hz. Peygamber'in hayatını ve devrini anlatan dinler tarihinden yararlanmaya gayret edildi.

k- Kültür hazinemizde kelim, fıkıh, ahlak, tasavvuf, peygamberler tarihi, siyer gibi İslam'ı çeşitli yönlerden anlatan sistematik kitaplar yanında insanı ve çevresini anlatan müsbet ilim eserleri bol miktarda bulunmaktadır. Bu tefsiri okuyanlar ondan, belirtilen ilim dallarında yazılmış kitaplardan aktarılmış bilgileri değil, Kur'an'ın hidayetini, insana vermek istediği bilgi, iman, şuur, ahlak ve eğitimi almayı ummalı ve bunu aramalıdır.

l- Eserin meal kısmındaki tercihler tefsire verilen emeğin ürünü olarak şekillenmiştir. Meale yansıtamayan ve dikkate değer görülen manalara tefsirde ayrıca işaret edilmiştir.

m- Sureler hem yük dengesi hem de mümkün mertebe yazarların uzmanlık dalları ve konuları göz önünde bulundurularak paylaşılmış, her birinin yaptığı meal ve tefsir diğerleri tarafından ana kaynaklar da dikkate alınarak okunmuş; değiştirme, ilave, eksiltme gibi tashih ve teklifler hazırlanmış; nihayet ortaya çıkan farklı çalışmalar bir arada müzakere edilerek -kaçınılmaz üslup farkları dışında- üzerinde uzlaşma sağlanıp tek metin haline getirildi.⁵¹

Üslubu, metodu ve gayesi bu şekilde belirtilen Kur'an yolu tefsirinin çizmiş olduğu bu çerçeveyi kendisine karşı yapılacak eleştirilere yönelik bir cevap görüyor olsa dahi bizce yeterli değildir. Klasik tarzda hazırlanan tefsirlerde yer alan sıradan okuyucuyu okumaktan soğutucu (kıraat farklılıkları vb.) bilgiler Kur'an yolunda her ne kadar bulunmasa da yukarıda sayılan hususlar kur'an yolunu diğer tefsirlerden farklı kılmıştır.

⁵¹ Hayrettin KARAMAN ve başk. : a. g. e. I, XLIV.

İKİNCİ BÖLÜM

3. “KUR’AN-I HAKİM VE MEAL-İ KERİM” İLE “KUR’AN YOLU TEFSİRİ” ESERLERİNDEKİ SOSYAL MESELELERE YAKLAŞIMLAR

Ülkemiz insanı için gerekli olan Kur’an bilgisi, neşredilen tefsirler, ayrı basılan mealler, günden güne artsa bile, çoğunlukla ciddi, güvenilir mealler bulmak kolay olmamaktadır. Buna sebep olan unsurların başında basımevleri tarafından aceleye getirilen, çok satması ve çok para getirmesi hedeflenen mealleri tercih etmeleri etkili olsa da, bunun ülke genelinde, İslam’a ve Kur’an’a faydasını göz önünde tutarak hareket etmek ve bir tercihte bulunmak daha yerinde bir hizmet olacaktır.⁵²

Kur’an’ın içermiş olduğu kavram ve konular nazil olduğu dönemdeki gibi tazeliğini korumaktadır. Bugün belli amaç doğrultusunda ele aldığımız kavram ve konuların bir kısmı Kur’an’ın nuzülü esnasında bile tartışılmış, gerek inananlara gerekse inanmayanlara bunlar hakkında tadmin edici açıklamalar yapılmıştır.

Kur’an metninin oluşmasından önce de bölge insanları bir dil konuşuyorlardı. Doğal olarak onların konuştukları dilde bazı kavramlar yer almaktaydı. Kur’an’ın bu kavramları kullandığı olmuştur. Bu durumda Kur’an’ın söz konusu kavramları iktibas ettiğinden söz edilebilir. Zira böyle bir durumda dil içerisinde sabit ve muayyen bir anlam ifade eden bir kelimeyi kullanmakla Kur’an, o kelimenin muhatabın zihnindeki arka planı temel almış olmaktadır.⁵³ Aynı zamanda Kur’an gelmiş olduğu toplumun kullandığı kavramlara müdahale ederek onları kendisi anlamlandırmıştır.

Kullanılan aynı dilin günden güne, yıldan yıla değişkenlik arz etmesi, yapılan meal çalışmalarının güncelliğini koruyamamasına; bu da yazılan tefsir veya mealin yazıldığı dönemden itibaren anlaşılabilirliğini kaybetmesine sebep olmuştur. Kur’an’da yer alan sosyal kavram ve meseleleri değişik tarzda

---

⁵² Sakıb YILDIZ: a.g.m., 191.

⁵³ Ömer ÖZSOY: Sünnetullah, (Ankara: Fecr yay., 1994), 45.

yorumlanabileceği düşüncesiyle bu çalışmada daha çok gündemde yer alan güncel konular çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Giriş bölümünde konumuz için ön bilgi niteliğindeki Kur'an-ı Kerim, tefsir, meal ve terceme hakkında bir açıklama yaptıktan sonra, birinci bölümde sosyal konulara yaklaşımlarda bulunacağımız her iki eser, genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki aşamada, belirlenmiş sosyal içerikli konuları açıklayıp her iki eser arasında mukayese yapmaya çalışılacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in en önemli işlev ve özelliği, kendisine inananlara hem dünya hem de ahiret için kurtuluş reçetesi sunmasıdır. Bu özelliği, içermiş olduğu konuların her dönemde insanların günlük hayatta karşılaşılabilecekleri meseleler olmasına sebep teşkil ettiğini düşünüyoruz.

Çalışmamızda, özellikle son yirmi yıl içinde gerek yazılı ve görsel basında, gerekse ilmi kitap ve dergilerde gündem oluşturan, sosyal hayatımızda konuştuğumuz, bazen de üzerinde tartışma yaptığımız meseleleri ele almayı uygun gördük. Konuları sadece bunlarla sınırlı tutmak bir bakıma eksik görülebilir. Ancak, çalışmada, muhtevayı geniş tutmak bizi çalışmamızın asıl amacından uzaklaştıracağını düşünerek yalnız bu kadar konu ile yetinmeye çalıştık.

Konuları işlerken gereğinden fazla teferruata girmemeye ayrıca gayret göstereceğiz. Bunun da çalışmanın daha anlaşılabilir olmasına imkân sağlayacağı kanaatindeyiz.

3. 1. İTİKADİ KONULARLA İLGİLİ MESELELER

3. 1. 1. HZ. İSA'NIN NÜZULU

Hz. İsa'nın Allah'ın katına yükselişi ve nüzülü meselesi gündemde yer alan konulardandır.⁵⁴ Bu konunun tartışılmasında öncelikle, Nisa süresi 159. ayet ile Zuhuf 43/61. ayeti Kur'an'dan delil olarak gösterilir.

⁵⁴ İshak YAZICI, Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa'nın Ref'i ve İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlili, O.M.Ü.İ.F.D. Yıl 2005, 20-21, S. 69. Halit İSTANBULLU, Batının Akıl Ocağında Buharlaşan Hakikat: Nuzül-i İsa, İnkişaf Dergisi, s. 4, S. 22, Eylül-Kasım 2005. Hızır YAĞCI, Nüzul-i İsa, D. İ. B. Eğitim Merkezi Basılmamış Bitirme Tezi, Trabzon, 2005.

Çantay, konu ile ilgili ayete “*Ve ‘Biz Allah’ın peygamberi, Meryem oğlu Mesih İsa’yı öldürdük’ demeleri sebebiyle (dir ki kendilerini rahmetimizden kovduk). Hâlbuki onlar onu öldürmediler, onu asmadılar da. Fakat (öldürülen ve asılan adam) kendilerine (İsa) gibi gösterildi. (zaten ve) hakikaten İsa ve onun katli hakkında ihtilafa düştüler. Bu babda kati bir şek ve şüphe içindedirler. Onların buna (onun katline) ait hiçbir bilgileri yoktur. Ancak kupkuru bir zanna uymaktadırlar. Onu yakinen öldürmemişlerdir,*”⁵⁵ şeklinde mana verir.

Çantay, yine Zuhruf suresinin 61. ayetinin manasını “*Şüphesiz ki o, saat(ın) ilmi (kendisiyle bilinenlerden)dir. Artık buna karşı sakın şüpheyeye düşmeyin. (Onlara de ki:) bana tabi olun. (Sizi davet ettiğim) bu (yol) doğru bir yoldur,*”⁵⁶ şeklinde mana verdikten sonra ayetteki “o” zamirinden kastın Hz. İsa olduğunu, onun nüzulünün kıyametin alametlerinden olduğunu belirtir. Bunu da İbn Abbas’dan (ö. 68/687–688) yapılan bir hadis rivayeti ile destekler:⁵⁷ Hadis şu şekildedir: “Ruhum kudreti elinde olan Cenab-ı Hakka yemin ederim ki, (Meryem oğlu)nun –hakem ve adil olmak üzere- yere inmesi muhakkak yaklaşmaktadır. O zaman o, putları kıracak, domuzları öldürecek, kâfirlerden cizyeyi kaldıracak.”⁵⁸

⁵⁵ Hasan Basri Çantay: a.g.e., I, 150.

⁵⁶ Hasan Basri Çantay: a.g.e., III, 900.

⁵⁷ Hasan Basri Çantay: a.g.e., III, 900.

⁵⁸ Bu hadis aynı zamanda Ebu Hureyre tarafından da rivayet edilmektedir. Ebu Hureyre’nin rivayet etmiş olduğu hadislerin en sahih senedi, bu hadiste de olduğu gibi Ebu Hureyre, İbnu’l-Müseyyeb, ez-Zühri senediyle gelen hadislerdir. Bu arada hadisin Buhâri ve Müslim’de geçmesinin ne anlama gelebileceğini ifade etmesi bakımından İbni Haldun’un Mukaddime’sindeki şu ifadesi bizlere bir fikir vermesi bakımından faydalı olabilir. “Hadis âlimleri arasında mâlum olan usule göre cerh ve tâdilden menfî yönde yapılan tenkitler müspet yönde yapılan tenkitlerden önde gelir. Şu halde senetteki ricalden biri hakkında; rivâyette gaflete düşmek veya hafızası iyi olmamak veya zaaf veyahutta kötü bir görüşe sahip olmak şeklinde bir ta’n ve tenkit bulduk mu bu hususlar hadisin sıhhatine ve mevsûkiyetine sirayet eder ve o hadisi sakat hale getirir. Bu gibi şeyler Buhâri ve Müslim ricaline de ârız olur denemez. Çünkü Buhâri ve Müslim’in kabule şayan olduğuna ve iki kitaptaki hadisleri kabul etmek gerektiğine dair sürekli olarak icma mevcut olagelmıştır. Yapılan itirazlara en büyük savunma mekanizması icmadır. (Bkz. Hızır YAĞCI, Nüzul-i İsa, S. 20, D. İ. B. Eğitim Merkezi Bitirme Tezi, Trabzon, 2005.

Komisyon ise, Nisa 4/57–59. ayetlerine şu şekilde mana verir: “Allah elçisi Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük’ demeleri yüzünden... Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilafa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak da onu öldürmemişlerdir. Bilakis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir. Ehli kitaptan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet günü onlara şahit olacaktır.”⁵⁹

Zuhruf 43/61. ayette yer alan ifadedden kastın Hz. İsa olmadığını belirten komisyon, ayette geçen “o” zamiri hakkında Hz. İsa hakkında bahseden ayetler bittikten sonra başka bir konuya, 40–44.ayetlerde zikredilen “son peygambere tabi olmanın gerekliliği” konusuna geçilmiş olduğunu savunur. Zaten diğer peygamberlerin örnek olarak zikredilmesinde de ana konu (son peygambere inanma ve onu izleme konusu) ile ilgili olduğunu, burada geçen “o” zamirinden kastın Kur’an, kendisinin son peygamber olduğunu söyleyen hatemü’l enbiya(Hz. Muhammed)’in olduğu görüşünü savunur.⁶⁰

Komisyon, Hz. İsa’nın durumu hakkında yorum belirtirken Hz. İsa’yı çarmıha gererek öldüremediklerinin kesin olmakla beraber akibetinin ne olduğu konusunda aynı kesinliğin olmadığını belirtir. “Ehli kitaptan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet günü onlara şahit olacaktır,”⁶¹ mealindeki ayetin ise iki şekilde anlaşılmasına müsait olduğunu savunur

Birincisi. “Hz. İsa ölümünden önce⁶²” bu anlayış ve yorum ifadeleri “onun ölmediği semada ineceği günü beklediği” inancına delil kılınmıştır. Ancak Hz. İsa ahir zamanda yeryüzüne indiğinde yaşamakta olan Ehli kitap, gelmiş geçmiş bütün Yahudiler ve Hıristiyanlar olmadığı için bu anlayış/yorum, ayetin açık manasına –lafzi bir delil bulunmadığı halde kapsamını daraltmadıkça (tahsise gidilmedikçe)- ters düşmektedir.

⁵⁹ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 135.

⁶⁰ Komisyon, Kur’an Yolu: IV, 671.

⁶¹ Nisa, 4/159.

⁶² Nisa, 4/159.

İkincisi. “*Her bir Ehli kitap mensubu kendi ölümünden önce...*”⁶³ sözlerinde Allah, kulu ve elçisi İsa’ya bir lütuf ve teselli olarak her bir Yahudi ve Hıristiyana, son nefeslerini verirken gerçeği gösterecek, Yahudiler onun peygamber olduğuna, Hıristiyanlar da Allah’ın oğlu değil, peygamberi ve elçisi olarak gönderildiğine inanacaklardır; ahir nefeste gerçekleşecek olan bu yeis hali imanı, hayattan ümit kesildikten sonraki inanma onlara bir fayda sağlamayacaktır. İş işten geçtikten sonra inanma fayda vermediği gibi bunu hesap (mahkemeleşme) sırasında beraat delili olarak ileri sürmenin de faydası olmayacaktır. Çünkü onların Hz. İsa’ya, Allah’ın bir peygamberi olarak – inanmanın işe yaradığı bir zamanda- iman etmediklerine o da şahitlik edecektir.⁶⁴

Komisyon, Hz. İsa’nın durumu hakkındaki görüşünü yukarıda olduğu gibi sunduktan sonra özellikle onun bir mehdi olarak geleceği hakkındaki görüşe şu şekilde karşı çıkar:

“Bir Mehdi ve İsa beklentisi, çeşitli zamanlarda bir takım sahtekârların ortaya çıkıp mehdilik ve Mesihlik iddiasında bulunmalarına sebep olagelmıştır. Hz. İsa’nın, bir ıslahat vazifesiyle yani Ehli Kitab’ın bozulan inançlarını İslami itikat esasları doğrultusunda düzeltmek ve yanlışlıkları gidermek, kötülükleri ortadan kaldırmak üzere dünyaya yeniden gelmesi mukadder ise, bunun için gövdesini ölümsüz kılmak ve onu gökte bekletmek zaruri değildir; bunun ilahi takdir ve kudretle başka şekillerde de gerçekleşmesi mümkündür. Müslümanların vazifesi de ıslahat için Mehdi’yi veya Hz. İsa’yı beklemek değildir; kötülüğü engellemek, iyilik ve güzellikleri yaymak, yaşamak ve yaşatmak için ellerinden geleni yapmak, canla başla çalışmaktır. Allah müminlerden, ıslahatçı bekleyip beklemediklerini değil, bunun için kendilerinin ne yaptıklarını soracaktır.”⁶⁵

Komisyon, yapmış olduğu bu açıklamasını Hz. İsa’nın ölümün şekli ve göğe yükselmenin nasıllığı hususunda şu yorumu yaparak sonlandırmaktadır: ‘Kesin olan, Hz. İsa’nın Yahudiler tarafından çarmıha gerilerek, omurgası

⁶³ Nisa, 4/159.

⁶⁴ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 140.

⁶⁵ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 141.

parçalanarak öldürülmediği, Allah Teala kulu ve elçisini onların elinden bir şekilde kurtardığı, onu daha sonra vefat ettirdiği ve kendisine yükselttiğidir. “Vefat ettirme”nin şekli ve zamanıyla “kendine yükseltme”nin nasıllığı konusu ihtimallere açıktır. Kur’an-ı Kerim’de şehitlerin mutlu sonları anlatılırken “*Allah yolunda ölenleri sakın ölümlerini sanma! Bilakis onlar diridirler. Allah’ın lütuf ve kereminden verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır*”⁶⁶ buyurulmuştur. Bu ayete göre şehitler de diğer insanların ölmesi gibi ölmemişlerdir, Rableri nezdinde rızıklara mazhar olmaktadır. Ancak bu ifadeyi “Ruhları ve cesetleriyle Allah’ın nezdine yükseltilmiştir ve orada dünyalılar gibi yaşamaktadırlar” şeklinde anlamak mümkün değildir. Şu halde hayatın da ölümün de çeşitli halleri vardır ve Allah nezdinde olmak, Allah’a yükseltilmek maddi olarak anlaşılabilir. Çünkü Allah zamandan, mekândan ve maddeden münezzehtir.”⁶⁷

Çantay’ın Zuhur suresini, siyak sibak bağlamında değerlendirip hadisle de delillendirerek Hz. İsa’nın tekrar gelişi (nuzûlü) için delil göstermektedir. Komisyon, bu yorumu tutarlı bulmayıp, başka deliller de göstererek Hz. İsa’nın maddi-bedeni olarak Allah’ın katına çıkması görüşünü kabul etmektedir.

Burada yapılan yorum ve değerlendirmelerden, komisyonun işaret ettiği görüş bizce daha fazla tatmin edici özelliktedir.

Komisyon üyelerinden Hayrettin Karaman kendisine Hz. İsa’nın Nüzûlü sorusuna şu şekilde cevap verir: “Bu konuda tevatür derecesinde hadisler bulunduğu için inanıyorum. Keyfiyet ve detaylar hakkındaki hadisler tevatür derecesinde olmadığı ve itikad alanında böyle hadisler delil olamayacağı için keyfiyet ve detay konusundaki rivayetleri bilgi kaynağı olarak kabul etmiyorum. Bana göre Hz. İsa gelecektir, ama ne zaman, nasıl, niçin...kısımını Allah bilir. Ayrıca Hz. İsa yeni bir din ile gelemez, bir misyonu varsa bunu İslam dini çerçevesinde yapacaktır; aksine inanmak İslam’a aykırı olur.”⁶⁸

⁶⁶ Al-i İmran, 3/169-170.

⁶⁷ Kur’an Yolu: II, 140.

⁶⁸ www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0023.htm.

3. 1. 2. REENKARNASYON

Günümüzde tartışma konusu olan meselelerden birisi de reenkarnasyondur. Budizm dininden tüm dünyaya olduğu gibi İslam dünyasına da yayılan anlayışın bir parçası olan reenkarnasyon, Kur'an ayetleri tarafından açık bir ifadeyle reddedilmesine rağmen ara ara gündemde yer alan mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹

Konuya işaret eden ayetin⁷⁰ meali Hasan Basri Çantay tarafından: *“Allah'a nasıl olup da küfrediyor (O'nun varlığını ve birliğini inkâr ediyor) sunuz? Hâlbuki siz ölüler iken (henüz babalarınızın sulbünde bir nutfe iken annelerinizin rahminde sonra da dünyada sizi) O diriltti. Sonra sizi yine O öldürecek, tekrar sizi (kabirde ve neşirde) O diriltecek ve nihayet (haşirden sonra) yine yalnız O'na döndürüleceksiniz.”*⁷¹ şeklinde verilirken komisyon, aynı ayeti; *“Cansız nesnelere iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkar edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz,”*⁷² şeklinde manalandırmaktadır.

Ayetin baş tarafında yer alan *“ölüler iken diriltme”* ifadesi bazı kimselerin aklına, ilk ölü olma halinden önce de bir hayatın bulunması gerektiği düşüncesini getirmiştir. Reenkarnasyon inancını ortaya atan kişiler bunun Kur'an'da da mevcut olduğunu, bu ayeti delil göstererek görüşlerini yaymaya çalışmışlardır. Bu inancı, Kur'an-ı Kerim ve hadisi şeriflerden çıkartmak ve delillendirmek mümkün değildir. Çünkü bir başka ayette inkârcıların, *“Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Şimdi günahlarımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, bir çıkış yolu yok mu?”*⁷³ diyecekleri bildirilmiştir.

Kur'an ayetleri birbirini açıklar. Bu metottan hareket ederek Bakara 2/28. ayetini ele alırsak, bunu peşpeşe defalarca ölüp her defasında bir başka bedende dünyaya gelme, dirilme şeklinde anlamak tutarlı olmaz.

⁶⁹ Süleyman Ateş: “Reenkarnasyon” Kur'an Mesajı İlmî Araştırmaları Dergisi, XIII-XV, 81.

⁷⁰ Bakara, 2/28.

⁷¹ Hasan Basri Çantay: a. g. e., 1, 18.

⁷² Komisyon, Kur'an Yolu, I, 37.

⁷³ Mü'min, 40/11.

Mü'min süresindeki yukarıda meali verilen ayete göre “Ölmek de iki keredir, dirilmek de iki keredir.”⁷⁴ Bu ayetle konumuz olan ayeti⁷⁵ aynı olayın iki yönden açıklanması olarak aldığımızda şu mana ortaya çıkar: İnsanlar yaratılmadan, doğmadan önce yokturlar ve bu bakımdan ölü gibidirler. Önce bu ölülere, yani yok olanlara varlık ve hayat verilmiştir. Bu, “birinci diriltme”dir. Sonra dünya hayatını tamamlayanlar birinci ölümü tatmışlardır. Bütün dünya insanların ve dünyanın ömürleri sona erip kıyamet kopunca yeryüzünde canlı kalmamıştır. Arkadan sura üflenmiş ve bütün insanlar yeniden diriltilmişler, ahiret hayatına başlamışlardır. Bu da “ikinci diriltme”dir.⁷⁶

Günümüzün önde gelen tefsircilerinden Süleyman Ateş ise, cumhurun görüşünün bu doğrultuda, yani insanın ruhunun herhangi bir bedene tutunup dünyaya dönmeyeceğini, ancak kıyamette ruhların yeniden bedenlere sokulup diriltilecekleri olduğunu kabullenmekle beraber reenkarnasyon olayının kesin olarak kabul veya red olunacak bir konu olmadığını belirtir.⁷⁷

Biz burada her iki eserin aynı mana üzere yapmış olduğu yoruma katılıyoruz. Çünkü dünyada yaşayan 6 milyar insanın, daha önce gelip bir başka bedende yaşadıklarına dair bir bilgi ve şuurlar mevcut değildir. Bu kesin gerçekler karşısında bazı insanların hipnoz veya telkin altında, geçmişlerine aitmiş gibi bazı bilgiler vermelerinin başka açıklamalar olmalıdır. Buradaki dayanak noktamız, ayetler bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde ortaya açıkça her insan için geçerli olan kaçınılmaz bir sürecin olacağı sonucu çıkar. Mümin 40/11. ve Bakara 2/28. belirtilen iki kere ölüm, iki kere diriltme, bu başka bedenlerde değil aynı kişide varid olacak bir gerçektir.

3. 1. 3. YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARIN CENNETE GİRECEĞİ MESELESİ

Kur'an-ı Kerim dayanak noktası yapılarak tartışılan ve yorum farklılığı arzeden diğer bir konu, Hz. Peygamber'in risaleti sonrası yaşamış olan

⁷⁴ Mü'min, 40/11.

⁷⁵ Bakara, 2/28.

⁷⁶ Komisyon, Kur'an Yolu: I, 38.

⁷⁷ Süleyman ATEŞ: “Reenkarnasyon,” “a. g. m., 108.”

Hıristiyan veya Yahudilerin cennete girip giremeyeceği meselesidir.⁷⁸ Bu konu, ara ara gündeme gelip, halkımızın zihninde soru işaretleri bırakıp gündem oluşturarak işlevini devam ettirmektedir.

Konu hakkında her iki taraf için de savundukları görüşe delil olarak gösterilen ayetlerden Bakara 2/62. ayet Çantay tarafından, “*Şüphe yok ki (senden evvel peygamberlere) iman edenler (olsun, Musa dinini kabul eden) Yahudiler (olsun), Nasranî (Hıristiyan) ve Sabiiler (olsun) kim (peygamberin şeraitine göre) Allah’a ve ahiret gününe inanır, bununla beraber (o şeriatin emri vech ile) salih (iyi) amel (ve hareket) de bulunursa elbette onların Rableri katında ecirleri (mükâfatları) vardır. Hem onlara bir korku da yoktur, onlar mahzun da olacak değildir.*”⁷⁹ şeklinde mana verilmektedir.

Ayetin yorumunda ise “Bu ayet-i kerimede övülen dört zümre, mü’minler ve tebdilden evvel Tevrat ile amel olan Yahudiler, yine nesih ve tebdilden evvel İncil ile amel eden Nasranîler, bir de Hz. İbrahim aleyhisselama tabi olan “Sabiî”dir. Sabiî’den kimi yıldızlara tapardı. Bunlar bu övgüden dışarıdadır. Çünkü müşriktirler. Bu ayet yalnız kendilerinin necat ve hidayete ermiş olduklarını iddia eden Yahudilere karşı bir tekziptir de,”⁸⁰ şeklinde açıklamaktadır.

Komisyon, ayetin mealini “*Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabiiler’den de Allah’a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.*”⁸¹ şeklinde meal vermektedir.

Aynı konu çerçevesinde değerlendirilen Maide 5/69 ayeti her iki eserde, birbirinin benzeri halinde şu şekilde manalandırılır: “*Şüphe yok ki İman edenlerle Yahudi olanlardan, Sabiilerden, Nasranîler kim Allah’a ve ahiret*

⁷⁸ Süleyman ATEŞ: “Cennet Kim Girer”, İslam’da Güncel Tartışmalar, (İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat Yay., 2002), 28.

⁷⁹ Hasan Basri Çantay: a.g.e., I, 25.

⁸⁰ Hasan Basri Çantay: a.g.e. I, 25.

⁸¹ Komisyon, Kur’an Yolu: I, 67.

gününe iman edip de iyi amel ve harekette bulunursa artık onların üzerinde hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değildir.”⁸²

O iman edenle, o Yahudiler, o Sabiiler, o Nasranîler, o Mecusiler, o (Allah’a eş koşanlar (yok mu?) Allah kıyamet günü (bütün) buların aralarını mutlaka ayıracaktır.⁸³

Komisyon, klasik tefsircilerden Zemaşeri (ö.538/1143) ve Şevkani’ye (ö.1250/1834) göre bu ayette zikredilen İslamiyet dışındaki dinlerin mensupları, Hz. Muhammed’e ve Kur’an’a inanıp “İslam Milleti’ne girmedikçe iman etmiş sayılmayacaklar, bu sebeple de ayette ifade buyurulan ahiret ecrine ve güvenliğine nail olamayacaklar, yani ebedi olarak cehennemde kalacaklardır”⁸⁴ görüşünü aktardıktan sonra bu görüşten farklı olarak Süleyman Ateş ve Reşit Rıza (ö.1354//1935) gibi bazı çağdaş müfessirlerin görüşünü benimser.

Söz konusu bu görüşe göre; Yahudi, Hıristiyan ve Sabilerin kurtuluşa erebilmeleri için İslam ümmetine dâhil olmaları gerektiği şeklinde bir şartın ayetin metninde yer almadığını; sadece a) Şirkten uzak olarak Allah’a iman etmek, b) Ahiret gününe inanmak, c) Salih amel işlemek şeklinde üç temel şart ortaya konduğunu dikkate alarak bu üç şartı yerine getiren diğer din mensuplarının da cennete girebileceklerini savunmuşlardır.

Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş,⁸⁵ Reşit Rıza (ö.1354//1935) ve Mevdudi (ö.1397/1979)⁸⁶ bu görüşü savunurken Muhammed Ali es-Sabuni,⁸⁷ Çantay’ın söz konusu yukarıda belirttiğimiz görüşünü savunur.

Komisyon, söz konusu yorumunu şu görüş etrafında sağlamlaştırmaya çalışır: “Uhrevi kurtuluş konusunda Kur’an-ı Kerim’in ısrarla üzerinde durup

⁸² Maide, 5/69.

⁸³ Hac, 22/17

⁸⁴ Komisyon, Kur’an Yolu: I, 67.

⁸⁵ Süleyman Ateş, İslami Araştırmalar Dergisi, III s. I, 7–24.

⁸⁶ Komisyon, Kur’an Yolu: I, 69.

⁸⁷ Muhammed Ali es-SABUNİ: Safvetü’t Tefasir, Trc. Sadrettin GÜMÜŞ, Nedim YILMAZ, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), I, 111; Bkz. Süleyman Ateş’in ‘Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir’ Başlıklı Makalesinin Tenkidi. İnkişaf, Üç Aylık İlim ve Fikir Dergisi, 4, 19, Eylül-Kasım 2005.

vazgeçilmez gördüğü şartlar, Allah'ın varlık ve birliği ile ahirete inanmak, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve öğretisini tanımak, Allah'ın razı olduğu güzel işleri yapmaktır. Geçmişteki peygamberlerin tebliğ ettiği bütün ilahi dinler gibi İslamiyet'in özü de budur. Son peygambere kabul edilebilir bir mazeret sebebiyle iman edememiş olanların Gazali'nin (ö. 505/1111) önerdiği geniş bakışla, mümin sayılıp cennete girebilecekleri ümit edilebilir. 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen II. Vatikan Konsili belgelerinde İslamiyet'le ilgili resmi Katolik tavrının –yeterli olmamakla birlikte- önemli ölçüde yumuşadığı, Müslümanların Allah inancıyla ibadet ve ahlaka dair anlayış ve uygulamalarından övgüyle söz edildiği görülmektedir. Bu durum, Hıristiyan dünyanın İslamiyet hakkında daha samimi ve daha sağlıklı bir yaklaşım geliştirmeye yöneldiği şeklinde değerlendirilebilir. Bu noktada, konumuz olan ayetin çok açık ve net ifadelerle uhrevi kurtuluşun kapsamına getirdiği genişliği bir defa daha hatırlamakta yarar vardır,⁸⁸ deyip ayete şu şekilde mana vermeyi daha uygun görmektedir:

“Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabilerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyenler için Rabbi katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.”⁸⁹

Bakara 2/62, Maide 5/69, Hacc 22/27, ayetlerini birbiriyle bağlantılı şekilde değerlendiren gerek Taberi (ö.310/923), gerekse Sabuni, söz konusu ayetten anlaşılması gereken mananın Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve iyi amel işleyen guruplar ki, bu da ancak Hz. Muhammed'in bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmesinden sonra, O'nun şeraitine uygun olarak amel etmekle olabilir görüşünü savunurlar.⁹⁰

Burada bizim tercih ettiğimiz, Çantay'ın tercemesi ve yorumunda belirttiği üzere Allah'a ve ahiret gününe inanıp son Peygamber'i kabul edenlerin ancak ayette vaat edilen cennete gireceği görüşüdür. *“Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size ni'metimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı*

⁸⁸ Komisyon, Kur'an Yolu: I, 70.

⁸⁹ Komisyon, Kur'an Yolu: I, 70.

⁹⁰ Muhammed Ali es-SABUNİ: a.g.e., II, 127. İbn Cerir et-TABERİ, Taberi Tefsiri, I, 61/ II, 78, Trc. Mehmet Keskin, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2006)

*seçtim.*⁹¹ ve “*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki, (o din) ondan kabul edilmeyecek ve o, âhirette kaybedenlerden olacaktır.*”⁹² ayetleri ile yukarıda Taberi (ö.310/923) ve Sabuni'nin de savunmuş oldukları “Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve iyi amel işleyen guruplar ki, bu da ancak Hz. Muhammed'in bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmesinden sonra, O'nun şeriatine uygun olarak amel etmekle olabilir” yaklaşımı, böyle bir tercihte bulunmamıza delil teşkil edeceği kanaatindeyiz.

3. 2. AMELİ (FIKHİ) KONULARLA İLGİLİ MESELER

3. 2. 1. RÜŞVET

Arapça bir kelime olan rüşvet, kısaca kişinin nüfuz ve yetkisini satma, bir hakkı iptal etmek veya onu yerleştirmek için verilen şey olarak tarif edilir.⁹³ Her toplum için ahlaki olmayan bir davranış kabul edilen rüşvet, Kur'an'da da yasaklar arasında yer bulur.

Bakara 2/188. ayetine, “*Aranızda (birbirinizin) mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin ve kendiniz bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günah(ı mucip suretler)le yemeniz için onları (o malları) hâkimlere aktarma etmeyin.*” şeklinde mana veren Çantay, “haksız sebepler”den kastın şeriatın caiz görmediği kumar, içki cebir, hırsızlık, çapulculuk, emanete hainlik gibi manaların olduğunu belirtiyor.⁹⁴

Aynı ayeti, “*Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.*”⁹⁵ şeklinde manalandıran komisyon, ayetten hem kazanç hem de harcama faaliyetlerinin meşru zeminde yürütülmesi şeklinde bir genel ilke çıktığını; haksızlık yaparak menfaat sağlamak, maddi veya manevi bir karşılık elde etmek için iş başındakilere mal (veya para) vermenin

⁹¹ Maide, 5/3.

⁹² Al-i İmran, 3/85.

⁹³ Luis MA'LUF: el- Müncid fi'l Lügati ve' A'lami, (Beyrut Daru'l Meşrik, 1992), 262.;Bkz. İbrahim MUSTAFA ve Başk., Mu'cem-ul Vasit, (İstanbul: Çağrı, 1996), 347.

⁹⁴ Hasan Basri Çantay: a.g.e. I, 51, Bakara 2/188.

⁹⁵ Bakara, 2/188.

yasaklandığını, bu şekilde çıkar elde etmek için yetkililere menfaat sağlamaya rüşvet denildiğine vurgu yapmaktadır.⁹⁶

Ayete manayı veren her iki tarafın da ayetin “*tudlu biha*” kısmına rüşvet anlamında hemfikir olmaları ayete ortak anlam vermede büyük bir öneme sahip noktadır.⁹⁷ Tefsir veya meallerde farklılıklar, bir kelimenin cümleye kattığı anlama göre ayetin mealinde veya tefsirinde farklı anlam ve yorumların oluşmasına sebep olunur. Bu ayette söz konusu “*tüdlubiha*” ifadesi de ayette hem fikir olunmasına imkân sağlamıştır.

Kur’an’da bazen kelime bazen de bir harf ayete farklı veya benzer mananın verilmesinde rol oynar.

3. 2. 2. ESTETİK AMELİYATI

Estetik cerrahi, günümüz tıp dünyasında ayrı bir uzmanlık kolu olarak öne çıkmış ilim haline gelmiştir. Vucudun güzelliğini koruma ile ilgili cerrahi kol⁹⁸ olarak tarif edilen bu alanda öncesine nispeten ciddi manada merhale alınmıştır.

Allah, Kur’an’da hak ile batılın mücadelesinden bahsederken bir taraftan hakkı temsilen mü’mini, diğer taraftan batılı temsilen şeytanı tasvir eder. Şeytanın insanlar üzerindeki emellerinden bahsettiği ayette, şeytanın insanlar üzerindeki bir emelinin de insanların fıtratını değiştirmek olduğundan bahseder.⁹⁹

Konu ile ilgili ayete, “*onlara muhakkak emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler,*”¹⁰⁰ şeklinde mana veren Çantay, değiştirmekten kastın çocukların başlarında putlar namına bir miktar saç bırakmak, cildi mavi renkle boyamak, bazı mahlûkları tanrı edinmek, fıtratı bozmak vesaire gibi fiillerin olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹

⁹⁶ Hasan Basri Çantay: a.g.e. I, 51; Kur’an Yolu: I, 189.

⁹⁷ Komisyon, Kur’an Yolu: I, 190.

⁹⁸ Mehmet DOĞAN: Büyük Türkçe Sözlük, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 350.

⁹⁹ Nisa, 4/119.

¹⁰⁰ Hasan Basri Çantay: a.g.e., I, 143.

¹⁰¹ Hasan Basri Çantay: a.g.e., I, 143.

Komisyon, Çantay gibi ayete, “*Onlara emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler,*”¹⁰² şeklinde mana verip ayetin hitabında şeytanın insanlara yaptırdığı yanlışların en önemlileri olarak iki örnek anlatıldığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisinin puta adanan devenin gözünü, kulağını yarmaktır ki, bu örnek bütün akıl ve ilim dışı kabullere ve hurafelere işaret etmektedir. İkincisinin Allah’ın yaratılış düzenini değiştirmektir ki, bu örnek de fitrata, selim tabiata aykırı sapmalara dikkat çekmektedir.

Komisyon, burada İbn Aşur’un (ö.1390/1970) açılımına dikkatleri çekerek, kadınların ve erkeklerin vücutlarında yaptıkları bazı değiştirme, güzelleştirme ve düzeltmeleri değerlendirerek şu sonuca varmıştır: “Sünnet olmak, belli yerlerdeki kılları almak ve gidermek, tıraş olmak, tırnak kesmek, küpe takmak için kulağı delmek gibi İslam’ın izin verdiği, hatta teşvik ettiği güzelleştirme ve düzeltmeler yaratılış düzenini değiştirme manası taşımaz. Bunlar temizlik, kolaylık ve güzellik sağlayan tabii ve fitri güzelliğin ortaya çıkmasını temin eden işlemlerdir. Kaş aldırma, saç taktırma, dişleri düzeltme konusunda rivayet edilen ve “sertlik ve ağır ceza tehtidi taşıyan” hadisler yalnızca bu küçük şeylere yönelik olmamalıdır. Bu tür uygulamalar ya o zaman iffetsiz kadınların veya müşriklerin özellikleri idi ya da şeytanın tesiri bulunan, şeytani maksatlarla sergilenen davranışlardı.”¹⁰³

Günümüzde tıbbın mümkün hale getirdiği estetik ameliyatlara yapılan değiştirmeleri de ikiye ayırmak gerekecektir: Birincisi: Normal olana göre biçimsiz, yersiz, aşır hacimde, maddi ve psikolojik olarak rahatsızlık verici oluşumların düzeltilmesi. Bunlar tedavi sayılır ve caizdir. İkincisi: Normal olanı ya da ziyade güzelleştirmek. Yaratılış düzenini değiştirmeyi hedefleyen bu tür uygulamalar dinen tasvip edilmez.¹⁰⁴

Ayete aynı manayı veren her iki yorumda da zıt görüş söz konusu değildir. Sadece ayette geçen “değiştirme” ifadesinin boyutu ve şekli farklılık arz etmektedir.

¹⁰² Komisyon, Kur’an Yolu: II, 111.

¹⁰³ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 116.

¹⁰⁴ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 116.

3. 2. 3. TESETTÜR

Örtünme meselesi, değişik platformlarda farklı açılardan bakılarak, yıllardır gündemde tazeliğini koruyan bir konudur. Tesettür, Kur'an ve sünnette emri mevcut olmakla beraber hüküm açısından kapsamı hakkında tartışmalar söz konusu olagelmıştır.¹⁰⁵

Kur'an mesajının gelmeye başladığı miladi 610 yılından yaklaşık 17 yıl sonrasına kadar, giyim kuşama düzenleyen bir vahiy gelmemiştir. Bu zamana kadar Müslümanlar, giyim konusunda asrın geleneğini devam ettiriyorlardı. Yani yaşadıkları bölge örfüne göre giyinip kuşanmaktaydılar. Medine'ye hicretten beş yıl sonra gelen vahiy, Müslümanların örtünmesi ile alakalı bazı düzenlemelerde bulunmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber de konu ile alakalı vahiy açıklama ve bunun nasıl yapılabileceğini gösterme kabilinden ilk Müslümanları bilgilendirmiştir.¹⁰⁶

Kur'an'da kadınların giyinmesiyle ilgili düzenleme, yalnız kadın giyimi ile ilgili olup, üç ayette yer almaktadır.¹⁰⁷ Bunlardan ikisi, farklı iki giysinin giyimi ile alakalı iken, diğer ayet yaşlanmış kadınlarla ilgili olup, onların giyinmeleri hususunda bazı ruhsatlar getirmektedir. Kur'an'da zikri geçen giysilerden biri "cilbab" diğeri ise "hımar" dır. Bunların hem giyinme amacı, hem de giyinme zamanı farklıdır.¹⁰⁸

Konu ile ilgili ayeti¹⁰⁹ Çantay, "*Mümin kadınlara söyle: gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Zinetlerini (maksat zinetlerinin bulunduğu mevzilerdir. Yani baş, kulak, boyun, göğüs, bazu, kol ve ayaklardır) açmasınlar. Bunlardan görünen kısmı (eller ve yüzler) müstesna. Başörtülerini yakalarının üstünü (kapayacak surette) koysunlar.*"¹¹⁰ şeklinde tercüme ediyor.

¹⁰⁵ Mehmet DAĞ, İslam'da Örtünme Üzerine, A.Ü.İ.FİD..(1982) 5, 181-191, Nihat DALGIN, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, (İstanbul: Etüt Yayınları, 2004), 282. Hayrettin KARAMAN, Baş Örtüsü ve İmam-Hatip Liseleri, Yeni Şafak (24 Aralık 2004), 2.

¹⁰⁶ Nihat DALGIN: ag.e., 282.

¹⁰⁷ Nur 24/31; 60, Ahzab 33/59.

¹⁰⁸ Nihat DALGIN: ag.e., 282.

¹⁰⁹ Nur, 24/31.

¹¹⁰.Hasan Basri Çantay: II, 633.

Komisyon ise aynı ayeti “*Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalan süslerinden başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar,*”¹¹¹ şeklinde tercüme ederken tefsir kısmında mesele detaylı olarak şu şekilde açıklanmıştır:

“Bu hükmün daha iyi anlaşılabilmesi için dört hususun açıklanması gerekmektedir: Süs, açıkta kalan süs, başörtüsünün yakasının üzerinden bağlanması ve istisnalar. “Süs” diye çevrilen ziynet kelimesi Kur’an’da “elbise, takı, hoşça giden, güzel bulunan nesnelere, insanı maddi ve manevi olarak güzelleştiren şeyler” manasında kullanılmıştır. Burada kadınların göstermemeleri, örtmeleri istenen ziynetin elbise olması mümkün değildir. Çünkü örtünme onunla yapılacaktır. Bazı tefsirciler böyle yorumlasalar bile takılarının kastedilmiş olması da mümkün değildir. Çünkü kadının vücudunda olmayan takıya bakmak ittifakla caizdir. Geriye kalan ihtimal onun vücududur. Bu mananın kastedilmiş olmasının maddi/akli delili genellikle kadın vücudunun güzel ve çekici bulunmasıdır. Nakli delili ise “*süslerini göstermesinler*” cümlesinin hemen ardından “başörtülerini yakalarının hemen üzerinden bağlasınlar” emridir. Buradaki mantık bağından zorunlu olarak, kadın vücudunun (nassa¹¹² göre boyun, gerdan ve göğsü) ziynet, yani süs ve avret olduğu sonucu çıkmaktadır. Kur’an kadının vücuduna ziynet diyerek emrettiğine göre ayette istisnalar gelmeseydi vücudunun tamamının herkese karşı örtülmesi gerekecekti. İstisnalar iki ruhsat ve ihtimal getirmektedir. Bunlardan, birincisi: Dışarıda kalan yerler örtülmeyecektir. İkincisi: Örtünün içinde kalan kısımlar da bazı kimselerin yanında açılacaktır.”¹¹³

Çoğulcu bir toplum yapısında kendi değerlerini yaşamak durumunda olan Müslümanlar, iffetlerini korumak için modanın değil, ihtiyacın gerektirdiğinden ve bu sebeple topluluğun adet haline getirdiğinden daha fazla açılmazlar. Çünkü karşı cinse ilgi duymak ve bu duygunun görme, dokunma, baş başa kalma gibi durumlarda daha etkili hale gelmesi insan tabiatının gereğidir. Bunun değişmesi ise fıtratın bozulması demektir. Komisyon burada Fakih Kaffal’in şu görüşü ile tezini sağlamlaştırmaya çalışır: Süsü (ziyineti) örtü dışında bırakmanın bir birine

¹¹¹ Komisyon, Kur’an Yolu: IV, 94.

¹¹² Nur, 24/31.

¹¹³ Komisyon, Kur’an Yolu: IV, 96.

bağlı iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi: Buna ihtiyaç bulunmaktadır. İkincisi: Bu ihtiyaç sebebiyle örtülmesi adet haline gelmiştir.

Eski fıkıhçılar hep bu ihtiyaç sebebine atıfta bulunmuşlardır. Örtünme emrinin gerekçesi olan “ıffeti koruma” ilkesini de devreye soktuğumuzda şöyle bir genel (adet ve modanın değişmesine bağlı olarak zaman içinde değişmeyen) kural ortaya çıkmaktadır: Erkek ve kadın, karşı tarafa cinsel cazibesi olan yerlerini göstermemelidir. İffeti korumak için bu tedbiri almak gereklidir. Cazibeli olmasına rağmen açılacak yerler, buna ihtiyaç bulunduğu için açılması adet haline gelmiş yerlerdir. Bu anlayışımızın Kur’an’dan delili, İslam öncesi kadınlarında açık bırakılması adet olduğu halde baş, boyun, gerdan ve kısmen göğsün kapatılmasının emredilmiş bulunmasıdır. Yani hâkim örf, ıffeti korumak bakımından uygun bulunmamış ve değiştirilmiştir.¹¹⁴

“Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar” emri, bir Cahiliye âdetini değiştirmekte, kadınların uygun bir örtüyle başlarını, boyun ve göğüslerini örtmelerini gerekli kılmaktadır. Bu emirden önce kadınların çoğu, eski adetlerine uyarak başlarına aldıkları örtünün uçlarını omuzlarının arkasına atarlar ve ön tarafı açık bırakırlardı. Hz. Aişe’nin anlattığına göre bu ayet tebliğ edildiğinde camide bulunan kadınlar hemen alt giysilerinden (izar) birer parça yırtarak bunu başörtüleri yapmışlar ve istenen yerleri kapatmışlardı.¹¹⁵

Örtünme, son yirmi yıldan beri sosyal hayatımızda başörtüsü ve tesettür odağında gündemde en çok yer tutan konulardan biridir. Örtünme ile ilgili dinimizin klasik görüş ve tavrı her iki eserde de belirtildiği üzere tartışma kabul etmeyecek kadar net ve açıktır. Hem Çantay hem de komisyon, ayeti aynı çerçeveden değerlendirerek kadın için örtünmenin boyutunu ve şeklini ortaya koymuştur.

Örtünme hakkındaki görüş ve yorumlar her iki eserde bu kadar net olmasına rağmen son zamanlarda konuyu daha farklı açıdan değerlendiren meallere şahid olmaktayız. Biz burada, her iki eserin ortak görüşlerinde de belirttikleri hususları aynen paylaşıyoruz. Çünkü her iki eserin bakış açısında

¹¹⁴ Komisyon, Kur’an Yolu: IV, 97.

¹¹⁵ Komisyon, Kur’an Yolu: IV, 98.

belirtildiği gibi ayette¹¹⁶ “ziynetlerini” ifadesi kullanılmıştır fakat bundan kasıt ziynet yerleridir.

3. 2. 4. ÇOK EŞLE EVLİLİK (TEADDÜD-İ ZEVCAT)

Çok eşle evlilik, bir kimsenin (erkeğin) nikâhı altında birden çok (İslam’a göre en fazla dört) eşin bulunmasıdır.¹¹⁷ Bu konu kadın erkek eşitliği bağlamında gündeme getirilen ve gündemi meşgul eden bir konu olarak karşımıza çıkar.¹¹⁸

Konu ile ilgili ayetlere¹¹⁹ her iki tefsirde benzer manaların verilmesi fakat yorum noktasındaki bazı farklılıkların oluşması, çok eşlilik konusunun kapsamı ve şartları noktasında bazı belirgin farklı anlayışların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Nisa 4/129. ayetine Çantay, “*Kadınlar arasında adalet (ve müsavâtı tatbik) etmenize ne kadar hırs gösterseniz asla güç yetiremezsiniz. Bari birine büsbütün meyledip de ötekini (ne dul, ne kocalı bir durumda) askılı gibi bırakmayın.*”¹²⁰ manasını verirken aynı ayetin mealini komisyon, “*Ne kadar üzerine düşerseniz de kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın.*”¹²¹ şeklinde verir.

Her iki mealde de bir farklılık söz konusu değildir. Nisa 4/129. ayetin her iki tefsirde aynı şekilde mealı verilirken aynı surenin 3. ayetinde Çantay tarafından ve 129. ayetinde komisyon tarafından yapılan yorumları, çok eşle evliliğin boyutunun, şartlarının farklı anlaşıldığını ortaya koymaktadır.

Çantay, Nisa 4/3. ayetini “*Eğer yetim kızlar hakkında (adaleti yerine getiremeyeceğinizden) korkarsanız sizin için helal olan (diğer) kadınlardan*

¹¹⁶ Nur 24/31

¹¹⁷ Mehmet ERDOĞAN: Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, (İstanbul: Rağbet Yayınları 1998), 442.

¹¹⁸ Abdülaziz BAYINDIR: “Kadın”, Kur’an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi, 13–15, 136.

¹¹⁹ Nisa 4/ 3. ve 129. ayet.

¹²⁰ Hasan Basri Çantay: a. g. e., I, 145.

¹²¹ Komisyon, Kur’an Yolu, II, 118.

*ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâh edin. Şayet (bu surette de) adalet yapamayacağınızdan endişe ederseniz, o zaman bir (tane ile) yahut malik olduğunuz cariye (ile iktifa edin). Bu (tek zevce veya cariye) sizin (Hakk'tan) eğrilip sapmamanıza daha yakındır,*¹²² şeklinde mana vermektedir. Ayetin yorum kısmında ise şu açıklamayı yapmaktadır: “Zevceler arasında adalet; yedirme, giydirme, barındırma, zevci muamele (karı-koca ilişkisi), sevgi vesaire konularında tam bir müsavilik(eşitlik)tir. Bu temin edilemeyince – ki temini hemen hemen imkânsızdır- bir zevce ile iktifa etmek zaruridir.”¹²³

Çantay'ın “zaruridir” görüşüne dayanak gösterdiği “*Bu (tek zevce veya cariye) sizin (Hakk'tan) eğrilip sapmamanıza daha yakındır.*”¹²⁴ ayeti, tek eşliliği kaide altına almak için yeterli değildir. Öyle ki, komisyon her iki ayet çerçevesinde konuyu değerlendirip “zaruretler neticesinde birden fazla kadınla evli bulunan erkekler ise gönül ilişkisi, sevgi ve bağlılık gibi insanın elinde olmayan durum ve farklılıklar dışında maddi konularda objektif, ölçülebilir hak ve menfaatlerde kadınlarına eşit davranacak, biri ile evlilik hayatını fiilen yaşarken diğerini askıda (yalnız bırakılmış, ilgi ve ilişkiden dışlanmış, ihtiyaç içinde veya maddi bakımdan diğerlerinden aşağı durumda) bırakmayacaklardır,”¹²⁵ görüşünü savunmuştur.

Burada ne kadar istense, üzerine düşünülse, gayret edilse de birden fazla eş arasında her yönden adil davranmanın mümkün olmadığı açık ve kesin bir ifade ile dile getirilmiştir. Bu gerçek karşısında beklenirdi ki, birden fazla kadın ile evlenmek yasaklansın. Ancak Yüce Allah zaruretleri, vazgeçilmez ihtiyaçları, fevkalade halleri bildiği için bunu yasaklamamıştır. Kullarının uygulamada zorlanacakları bir yasak hükmü koymak yerine iki alternatifli bir tavsiye sundu:

Birincisi: Tek hanımla evli olanlar -bir zaruret bulunmadıkça- bununla yetinmelidirler. Çünkü Allah, ilgili ayetlerde adalet ve hakkaniyete vurgu yapmaktadır. Oysa erkekler birden fazla kadın ile evlenmeleri halinde haksızlıklar olacak ve bundan dolayı günaha girebileceklerdir.

¹²² Hasan Basri Çantay: a. g. e., I, 118.

¹²³ Hasan Basri Çantay : a. g. e., I, 118.

¹²⁴ Nisa, 4/3.

¹²⁵ Komisyon, Kur'an Yolu, II, 121.

İkincisi: 3. ayetin tefsirinde açıklanan zaruretler neticesinde birden fazla kadınla evli bulunan erkekler ise gönül ilişkisi, sevgi ve bağlılık gibi insanın elinde olmayan durum ve farklılıklar dışında maddi konularda objektif, ölçülebilir, hak ve menfaatlerde kadınlarına eşit davranacak, biri ile evlilik hayatını fiilen yaşarken diğerini askıda (yalnız bırakılmış, ilgi ve ilişkiden dışlanmış, ihtiyaç içinde veya maddi bakımdan diğerlerinden aşağı durumda) bırakmayacaklardır.¹²⁶

Çantay'ın, "temini hemen hemen imkânsızdır" dediği eşler arasındaki adaletin neyi kapsadığını, biz ayette geçen "istitaat" kavramının Kur'an-ı Kerim'deki kullanımını siyak- sibak ilişkisi açısından değerlendirirsek bu ayetleri daha iyi anlamış oluruz.

*"Ne kadar istesenez de kadınlar arasında (tam) adalet yapamazsınız"*¹²⁷ ifadesi, hissi (manevi) güçle alakalıdır. İlk bakışta erkekler için, kadınlar arasında her alanda adaleti sağlamanın mümkün olamayacağı gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. Fakat ayete istitaat kavramının Kur'an-ı Kerim'deki kullanımındaki inceliği esas alarak bakıldığında, söz konusu adaletten kastedilenin sevgi, meyletme gibi hisse dayalı unsurlar olduğu anlaşılmaktadır. Nefsi duyguların önüne geçmek zordur. Bu nedenle Allah Teala erkeği, maddi konulardaki meselelerde adaleti yerine getirmekle sorumlu tuttu ve manevi (hissi) konularla ilgili sorumluluğu kişiden kaldırdı.¹²⁸

Beşeri sistemler köklü değişikliklere uğratarak amaca uygun hale getirilirler. İslam'da bir bütün halinde köklü değişim söz konusu değildir. Onda değişmez kurallar vardır. Ancak yapılması mübah olan bir kural, bir hüküm uygulandığında tabii olmayan olumsuz bir sonuç doğuyorsa uygulamayı durdurma imkânı da mevcuttur. Bu cümleden olarak, tarihi ve sosyal şartlara bağlı bir cevazdan (izin, serbest bırakma) ibaret olan çok kadınla evlilik, genellikle kötüye kullanıldığı ve olumsuz sonuçlar doğurduğu takdirde, Müslümanların veya yetkili temsilcilerin kararıyla engellenebilir. Bu tasarruf, Allah'ın hükmünü değiştirme anlamına gelmez. Bu, tıpkı şartlarını yerine

¹²⁶ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 121.

¹²⁷ Nisa, 4/129.

¹²⁸ Vehbe ZUHAYLİ: Tefsiru'l-Munir, (Şam, 1998) V-VI, 298.

getirmemekten korkan feridin tek kadınla evli kalmayı yeğlemesi gibidir; şartları oluşursa ruhsat geri döner.¹²⁹

Dolayısıyla erkeklerin dörde kadar evlenme izni erkekler için verilmiş bir ruhsat, imkân ve şartlar neticesinde ise kadınların ve toplumun bazı ihtiyaçlarını gidermek için bir fırsattır.¹³⁰

Ayetin yorumu noktasındaki farklılık, çok evlilik konusuna değişik yaklaşımın oluşmasına neden olmuştur. Çantay'ın klasik tefsirlerde yer alan yoruma uzak durmasına rağmen komisyonun bu konu hakkındaki yorumu bizce daha uygun olan yorumdur. “Allah bir kimseyi ancak gücünün ettiği şeyle yükümlü tutar,”¹³¹ ayetinde de belirtildiği üzere kişi ancak gücü nispetinde sorumlu tutulur. Sevgi gibi hissi davranışlar, belli noktadan sonra kontrol edilemeyen yükümlülük dışı davranışlardır. Zaten yukarıda Vehbe Zuheyli'nin de belirttiği üzere ayetin mükellefi bu şekilde bir zorlaması yoktur. Böylece mükellef, gücü dahilinde sorumluluk sınırları içerisinde görevlerini yerine getirmekle sorumludur.

3. 2. 5. MÜT'A NİKÂHI

Sözlük anlamı itibariyle; fayda, kar, menfaat anlamına gelen müt'a, dini literatürde nikâh kavramıyla beraber kullanıldığında müt'a nikâhının anlamı ise; bir erkeğin kadına belli miktardaki malı belli bir süre onunla beraber olmak için vermesi ve süre bitince boşama olmaksızın ayrılığın gerçekleşmesidir.¹³²

Müt'a kelimesi iddia edilen konuda mecaz değil şer'i bir hakikattir. Çünkü ilk akla gelen anlamı budur ve bu anlamda kullanılmaktadır. Söz konusu ayetin daha sonra başka bir ayetle veya sünnetle nesh olup olmadığını söylememiz sonucu değiştirmez.¹³³

¹²⁹ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 10.

¹³⁰ Abdülaziz BAYINDIR: a. g. m., s.XIII-XV, 135.

¹³¹ Bakara, 2/286.

¹³² Ragip EL-İSFEHANİ: Müfredat, Beyrut, ts., 46; Butros el BÜSTANİ, Muhitu'l-Muhit, (Lübnan Metebetü'l-Beyrut, 1987),937.

¹³³ Salim ÖĞÜT, en-Nisa 24. Ayeti Hangi Konuyu Düzenlemektedir: Müt'a Nikâhı mı? Yoksa Normal Nikâh mı? G.Ü.İ.F.D. 2002/I, 57.

Konu genel olarak Şii ve Sünni mezhebin görüş farklılığı bağlamında değerlendirilmekte ve tartışmalar Nisa süresinin 24. ayeti üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Müt'a nikâhına delil olarak gösterilen ayetin¹³⁴ meali Çantay tarafından şu şekilde verilmektedir: “(Harp esiri olarak) sağ elinizin malik olduğu kadınlar (mülk-i yemininiz olan cariyeler) müstesna olmak üzere diğer bütün kocalı kadınlar (la evlenmeniz de size haram edildi. Bu hürmetler) üzerinize Allah'ın farzı olarak yazılmıştır. Onlardan maadası ise- namuskâr ve zinaya sapmamış (insanlar) halinde (yaşamınız şartıyla) mallarınızla (mehir vermek veya satın almak suretiyle) ara(yıp nikâhla)lamanız için size helal edildi. O halde onlardan hangisinden faydalandı iseniz ücretini takdir edildiği vech ile verin. O mehrin miktarını tayin ettikten sonra aranızda gönül hoşluğu ile uyduğunuz şey (miktar) hakkında üstünüze bir vebal yoktur. Şüphesiz Allah hakkıyla bilicidir. Mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.”¹³⁵

Aynı ayetin meali komisyon tarafından şu şekilde veriliyor:

“Elinizin altında bulunan cariyeler müstesna evli bulunan kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın emri size budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak, zinakar olmamak üzere mallarınızla (mehirle) istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”¹³⁶

“Onlardan faydalanmanıza karşılık” cümlesinde kullanılan “istimta” kelimesi müt'a kökünden gelmektedir. En azından İslam'ın ilk yıllarında uygulanmış, bazı icthadlara dayanılarak bazı mezheplere göre halen cari olan bir nikahın, yani belli bir süre ile sınırlı evlenmenin adı da “müt'a nikahı”dır. Hem kelimenin kökünde bulunan “faydalanma” manası, hem de “istimta” kelimesinin ilk dönemdeki terim (örfe yerleşmiş) manası, bir kısım tefsircileri bu ayetin müt'a nikâhı ile ilgili olduğu sonucuna götürmüştür. Şii İmamlar'dan başka İbn Abbas (ö. 68/687–688), Mücahid (ö. 104/722), İbn Cübeyr (95/714)

¹³⁴ Nisa Suresi, 4/24.

¹³⁵ Hasan Basri Çantay: a.g.e., 1, 124.

¹³⁶ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 29.

gibi sahabe, tabiin müfessir ve mücdehitleri bunu (ayetin müt'a konusunda olduğunu) savunmuşlardır. İhtiyaç bulunduğu için müt'a nikâhının bir müddet mübah kılındığı noktasında ittifak vardır. Müslümanların devamlı evlilik imkânları bulmaları ve geçeci nikâha olan ihtiyacın ortadan kalkması sonucunda yasaklanmış olduğu konusunda ise ihtilaf vardır.¹³⁷

Komisyon Ehli Sünnet'in müt'a nikâhı hakkındaki görüşünü şu şekilde açıklamaktadır:

“Ehli Sünnet'in çoğunluğu nihai yasaklanma yolunda ve yasaklayan nass konusunda ihtilaf etmekle beraber bu nikâhın ebedi olarak yasaklandığı hükmünü benimsemişlerdir. Farklı haber ve rivayetlerden çıkan sonuca göre Resulullah müt'a nikâhını iki kere serbest bırakmış ve iki kere de yasaklamıştır. Bundan anlaşılan mezkûr tasarrufun tekrarlanan nesih (hükmü kaldırma) olmadığı, serbest bırakmasının şiddetli ihtiyaca bağlı kılındığıdır. Raviler ruhsatın gerekçesini anlayamamış ve bunu nesih ile karıştırmışlardır. Halkın Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetlerinde insanların müt'a nikâhı yaptıkları ve ikinci halifenin, son zamanlarında bunu yasakladığı sabittir. Sonuç olarak yolculuk ve savaş gibi kişinin eşinden ayrı düştüğü zamanlarda olduğu gibi “hadislerdeki yasaklama süresini geciktirmeyi gerektiren” zaruretler bulunduğu bu nikâh caizdir. Normal süresiz nikâhlarda şart koşulan mehir, şahit, veli gibi hususlar bunda da şarttır. Süre bitince evlilik ilişkisi de sona erer. Müt'a devam ederken taraflardan biri ölürse arada miras hukuku doğmaz, nikâh süresi bitince kadın bir hayız görece kadar bekler (iddet tutar) çocukların nesebi babalarına ait olur.¹³⁸

Komisyon, konu hakkında görüşünü bu şekilde belirttikten sonra meseleyi şu şekilde noktalar: “İslam'da evliliğin gerekçesi fert ve toplumun temel ihtiyaçlarından biri olan aileyi kurmak ve yaşatmaktır. Bu gerekçe evliliğin devamlı olmasını ve cinsi tatmin amacının ikinci planda kalmasını gerektirir. Ancak zina büyük bir günah ve suç kabul edilerek şiddetle yasaklandığından, devamlı evlilik kurma imkânından mahrum kalan, fakat cinsi tatmin ihtiyacı

¹³⁷ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 34.

¹³⁸ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 34.

içinde bunalıma düşen müminler için, böyle bir zarurete dayalı olarak ruhsat verildiği, bunun da istisnai olduğu anlaşılmaktadır.”¹³⁹

Çantay'ın ilgili ayetin mealini verirken kullandığı “*Onlardan maadası ise-namuskâr ve zinaya sapmamış (insanlar) halinde yaşama şartıyla mallarınızla (mehir vermek ve ya satın almak suretiyle) ara(yıp nikâhla)manız için size helal edildi*” ifadesi, komisyonun, müt'anın bir azimet halinde mümkün olmadığını fakat istisnai durumlarda da olsa ruhsat haliyle uygulanmasının mümkün olduğu görüşü ile farklılık arzeder.

Komisyonun, “hadislerdeki yasaklama süresini geciktirmeyi gerektiren” zaruretler bulunduğu bu nikâh caizdir. Normal süresiz nikâhlarda şart koşulan mehir, şahit, veli gibi hususlar bunda da şarttır. Süre bitince evlilik ilişkisi de sona erer. Müt'a devam ederken taraflardan biri ölürse arada miras hukuku doğmaz, nikâh süresi bitince kadın bir hayız görecektedir kadar bekler (iddet tutar) çocukların nesebi babalarına ait olur.”¹⁴⁰ görüşü, müt'anın cevazı olarak da anlaşılmıştır.

Biz burada Çantay'ın verdiği mana doğrultusunda müt'a nikahının her iki durumda da (ruhsat veya azimet) uygulanmasının mümkün olmayacağı kanaatindeyiz. Çünkü İslam alimleri, “Onlardan ne kadar yaralandınızsa” sözünden mehir verip nikah akdederek yararlanma manasının kastedildiğini söylemişlerdir. Bu görüş üzerinde müttefiktirler. Mut'a nikahının kesin olarak yasaklanması sabit olduğundan dolayı mut'a nikahının devam eden uygulama veya ruhsat halinde uygulanabileceği görüşü Ehli Sünnet tarafından batıl kabul edilmiştir.¹⁴¹

3. 2. 6. RECM

Zaman zaman gündemde yerini alan ve aynı zamanda ilmi sahada tartışılan konulardan biri de recm meselesidir. Sözlükte recm, zaninin¹⁴²

¹³⁹ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 34.

¹⁴⁰ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 34.

¹⁴¹ Taberi: a.g.e., I., 389.

¹⁴² Zani: Zina eden erkeğe denir. Zina eden kadına da zaniye denir.

taşlanarak öldürülmesidir.¹⁴³ İstilahi manası ise: Muhsanlık¹⁴⁴ şartına sahip bulunan zani ile zaniyeyi belli bir şekil üzerine taşıyarak öldürmektir.¹⁴⁵

Nisa suresinin 15, 16. ve 25. ayetleri ile Nur suresinin 2. ayeti zina yapan kişilere verilecek cezadan bahseder. Çantay, söz konusu ayetlere şu şekilde mana verir:

“Kadınlarınızdan fuhuşu irtikab edenlere karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer şahadet ederlerse –onları ölüm alıp götürünceye kadar yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evde alıkoyun. (İnsanlarla ihtilattan- karışmaktan- menedin). Sizden fuhuşa irtikab edenlerin her ikisini de eziyete koşun. Eğer tevbe edip (nefislerini) islah ederlerse artık onlar(a eziyet)den vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri en çok kabul eden, en çok esirgeyendir.”¹⁴⁶

“Zina eden kadınla zina eden erkeklerden her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah’ın dini(ni tatbik) hususunda acıyacağınız tutmasın. Mü’minlerden bir zümre de bunların azabına (bu cezalarına) şahit olsun.”¹⁴⁷

Aynı ayetlere komisyon şu şekilde mana verir:

“Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun. İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tevbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.”¹⁴⁸

Görüldüğü üzere ayetlerin mealleri birbirlerine yakın verilmiştir. Fakat yorum kısmında Çantay, recm konusundaki görüşünü şu şekilde açıklar:

“Zina şer’an haddi mucib (gerekli) olan büyük bir günahdır. Haddin (yani şer’i cezanın) vucubunda muteber olan şartlar akıl ve bulüğüdür. ‘Recm’

¹⁴³ İbrahim MUSTAFA: a.g.e., 333.

¹⁴⁴ Muhsan: Akıl, baliğ, hür Müslüman ve iffetli olan erkek demektir. Bu özelliklere sahip kadına “Muhsana” denir.

¹⁴⁵ Mehmet Erdoğan: a.g.e., 381.

¹⁴⁶ Nisa, 4/15–16, 25; Çantay, I, 121.

¹⁴⁷ Nur, 24/25; Çantay, II, 628.

¹⁴⁸ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 20.

cezasında 'ih̡san' yani evlilik şarttır. Köle ve cariye olanlara haddin yarısı tatbik olunur. Onlara 'recm' cezası yoktur. Ayet-i kerimedeki celde ete geçmemek suretiyle yalnız deriyi müteessir edecek vech ile vurmak demektir. Vuruşta yalnız k rk ve palto gibi kaba elbiseler çıkarılır, diğerleri çıkarılmaz."¹⁴⁹

Çantay, muhsan kişinin cezasının recm olduğunu savunurken, aynı ayetlerin yorumunda komisyon, aşağıda belirteceğimiz sebeplerden dolayı recmin sürgün vb. cezalar gibi ta'zir cezası olduğunu, bu tür cezaların da kanunlaştırılması ve uygulanmasının yönetimlere bırakılan değişime açık cezalardan olduğunu savunur.¹⁵⁰

Müctehid ve müfessirlerin büyük çoğunluğu, evli iken zina eden kadınların ve erkeklerin cezalarının recm olduğu hükmünde birleşmişlerdir. Buna göre eziyet etme ve hapsetme cezalarının yerine gelen sopa cezası ayetle, recm cezası da hadisle belirlenmiştir. Ayetin ayeti neshetmesinin caiz olduğunu benimsemiş olan usulcülere göre burada bir problem yoktur. Ancak Ebu Bekir İbnu'l Arab  (543/1148), Nisa suresi 15. ayetin getirdiği cezanın muvakkat olduğunu Allah bir yol açıncaya, başka bir çözüm getirinceye kadar' buyurulduğunu göz önüne alarak burada nesih̡ten söz edilemeyeceğini, belli bir m ddete kadar geçerli olan hükmün, o müddet dolunca zaten ortadan kalktığını, bundan sonra geçerli olacak hükmün de açıklandığını ifade etmiştir. 16. ayete gelince burada hüküm değiştiren bir ayet, bir de sünnet vardır. Ayet bek r suçlular için sopa cezasını koymuştur, sünnet ise bunu teyit ettikten sonra evlilerin zina suçu için recm cezasını getirmiştir. Burada recmi kabul edenler, zaruri olarak sünnetin ayeti neshini de kabul etmiş olmaktadır. Usulcülerin büyük çoğunluğu, mütevatir (başından itibaren yalan üzerinde birleşmelerini aklın kabul edemeyeceği ölçüde çok sayıda kişi tarafından rivayet edilmiş) sünnetin ayeti neshedebileceği kanaatindedirler.¹⁵¹

Ayette geçen "fahişe" kelimesinin Kur'an'da farklı ilişkiler içinde belirten komisyon, şöyle bir tasnif yapmayı uygun görür.

¹⁴⁹ Hasan Basri antay: a.g.e., II, 628.

¹⁵⁰ Komisyon, Kur'an Yolu: IV, 81.

¹⁵¹ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 22.

*Lût'u da (gönderdik). Kavmine dedi ki: "Siz, sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı bir fuhşa (hencinsler arası cinsel ilişkiye) gidiyorsunuz."*¹⁵² Bunu yapana söz ve fiille eziyet çektirmek, onlara maddi ve manevi olarak acı vererek canlarını yakmak, böylece bu iğrenç fiili işlemekten vazgeçmelerini sağlamaktır. Ceza olarak ne söyleneceği ne yapılacağı ayette açıklanmamış, ictihat ve uygulamalara bırakılmıştır.

*Kadınlarınızdan (kendi aralarında) fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin; eğer onlar şahidlik ederlerse, o kadınları ölüm alıncaya, ya da Allâh onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).*¹⁵³ Bunun cezası kadınları evlerde hapsetmek; 'Allah'ın onlara bir yol açması' ise hallerini düzeltmeleri ve erkeklerle evlenmeleridir.

*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkeğin her birine yüz değnek vurun; Allah'a ve âhiret gününe inananlar iseniz Allâh'ın cezâsını uygulamada sizi, onlara karşı acıma duygusu tut(up engelle)mesin. Mü'minlerden bir grup da onlara yapılan azâba şahid olsun.*¹⁵⁴

Ayette de belirtildiği üzere kadınla erkek arasında yapılan fuhuşun cezası yüz değnektir.

Komisyon, konu ile ilgili başka deliller de ortaya koyduktan sonra benimsemiş olduğu görüşünü şu şekilde açıklar: "Recim cezası –mutlaka ve değişmez olarak uygulanacak- hadlerden değildir. İslam'dan önce de uygulandığı için ilk İslam topluluğunun tanıdığı, yadırgamadığı, caydırıcı bulunduğu bir ceza çeşididir. Bu sebeple Hz. Peygamber çok az da olsa bu cezanın uygulanmasına izin vermiştir. Sonuç olarak evlilerin zina suçlarının had nevinden cezası, bekarinki gibi yüz sopadır. Recm, kamu suçlarının önlenmesi ilkelerinin gereğine göre uygulanıp uygulanmaması, usulüne göre ümmetin alacağı karara bırakılmış, tazir nevinden bir cezadır. Cezaların çoğu da bu cezalar da ispat ve infazdan önce tevbe etmekle (pişmanlık göstermekle ve islah-ı hal etmekle) ulü'l-emir tarafından düşürülebilir."¹⁵⁵

¹⁵² Ankebut, 29/28.

¹⁵³ Nisa, 4/15.

¹⁵⁴ Nur, 24/2.

¹⁵⁵ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 24.

Görüldüğü üzere Çantay, Recmin uygulanışı hakkında herhangi bir sınır koymaksızın evli, akıllı, buluğ, hür erkek ve kadına uygulanır ifadesi kullanırken komisyon recmi yukarıda belirtildiği üzere tazir nev'inden bir ceza kapsamına alıp ulu'l-emr tarafından düşürülebileceğine veya uygulanabileceğine vurgu yapmaktadır.

Biz burada, komisyonun “Recim cezası –mutlaka ve değişmez olarak uygulanacak- hadlerden değildir. İslam'dan önce de uygulandığı için ilk İslam topluluğunun tanıdığı, yadırgamadığı, caydırıcı bulduğu bir ceza çeşididir. Bu sebeple Hz. Peygamber çok az da olsa bu cezanın uygulanmasına izin vermiştir. Sonuç olarak evlilerin zina suçlarının had nevinden cezası, bekârinki gibi yüz sopadır. Recm, kamu suçlarının önlenmesi ilkelerinin gereğine göre uygulanıp uygulanmaması, usulüne göre ümmetin alacağı karara bırakılmış, tazir nevinden bir cezadır. Cezaların çoğu da bu cezalar da ispat ve infazdan önce tevbe etmekle (pişmanlık göstermekle ve islah-ı hal etmekle) ulü'l-emir tarafından düşürülebilir.”¹⁵⁶ görüşün uygun olduğu kanaatindeyiz.

Bu manada çağımız müfessirlerinden Süleyman Ateş, recm meselesinin günümüze kadar İslami kaynaklarda var olmasını iki nedene bağlar:

“Bunlardan birincisi: Araplarda kısas, el kesme cezaları gibi, recm cezası da vardı. Belki de Araplar bu cezayı Yahudilerden almışlardı. Çünkü recm Tevrat'ın emridir. Kur'an Tevrat'ta bulunan ve Araplarca da uygulanana gelen bu çok ağır recm cezasını hafifletip celdeye (yüz sopaya) çevirince, namus ve geleneklerine son derece bağlı olan Araplar arsında, sonradan Peygamber'in recmi uyguladığına ve bunu uygulamayı emrettiğine dair rivayetler üretilmiş, bu rivayetlerin uydurmalığını bilenlerce yapılan itirazları önlemek için de bu hükmün vaktiyle ayet iken, tanık yetersizliği nedeniyle Kur'an'a yazılmadığı rivayeti de üretilip hadisler arasına katılmıştır. İkincisi: Hz. Ömer, toplumun sınırlarının genişlemesi,devletin bir site devletinden, geniş toprakları kuşatan, çeşitli ulusları yöneten, milyonlarca insanın yaşadığı bir imparatorluk haline gelmesi sonucunda toplumda zina suçunun arttığını görmüş; bu suçun

---

¹⁵⁶ Komisyon, Kur'an Yolu: II, 24.

yayılmamasını önlemek için Kur'an'ın getirdiği yüz sopa cezasından daha ağır bir ceza getirmeyi, kendi ictihadıyla gerekli görmüştür.”¹⁵⁷

Ayetlerde açık olarak recm ifadesi geçmemesine rağmen söz konusu ayetlere Çantay'ın belirttiği şekilde recmin gerekli bir ceza olduğu tarzında bir mana yüklemek, bizce daha zor bir yorumlama olur.

3. 2. 7. KADINLARIN ŞAHİTLİĞİ

Sosyal hayatın önemli bir parçası olan kadınların toplumdaki konumu, hakları vb. yönleriyle ilgili birçok mesele çeşitli zaman ve zeminde gündeme getirilmiştir.¹⁵⁸ Bu hususta ele alınan konulardan biri de kadının şahitliği meselesidir.¹⁵⁹

Bakara 2/282. ayetinde konuyla ilgili temas edilen kısmı Çantay şu şekilde manalandırmaktadır:

“Eğer üstünde hak bulunan (borçlu) bir beyinsiz veya bir zaif olur yahut da bizzat yazdırmaya (ve ikrara) gücü yetmezse velisi dosdoğru yazdırsın (ikrar etsin). Erkeklerden iki de şahit yapın. Eğer iki erkek bulunmazsa o halde razı (ve doğruluğuna emin) olacağınız şahitlerden bir erkekle iki kadın (yeter. Bu suretle) kadınlardan biri unutursa öbürünün hatırlatması (kolay olur)”¹⁶⁰

Aynı ayetin komisyon tarafından meali şu şekilde verilmektedir: *“Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendi yazdıramaz durumda olursa, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek*

¹⁵⁷ Süleyman ATEŞ “İslam' da...” “ a.g.e., 158.”

¹⁵⁸ Süleyman ATEŞ: “İslam'da...” “a. g. e. 112,”. Ali BULAÇ ‘Makasidu’ş-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu’ İslami Araştırmalar Dergisi (1991) V /4 292–309, Şükrü ÖZBUĞDAY, Kadın Erkek Eşitliği Üzerine Birkaç Söz, Diyanet İlmî Dergi c. 35. Sayı 2. .Sayfa 35, 1999

¹⁵⁹ Ali BULAÇ: a.g.m., 292-309. Abdulaziz BAYINDIR: a.g.m, 135., Nihat DALGIN, Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemeler İslam Hukukuna Yansımalar Üzerine Değerlendirmeler, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. 5, s. 3, S. 7.

¹⁶⁰ Hasan Basri Çantay: a.g.e. I, 79.

olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle –biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar.”¹⁶¹

Ayetin mealinin her iki eserde de ilk bakışta benzer şekilde verildiğini zannedebiliriz. Fakat komisyonun mealdeki o ince noktayı belirleyerek ayrıca şu şekilde kayıt düşmesi yorum açısından değerlendirmenin farklılığını ortaya koyuyor. “Kadın bu bakımdan da ikinci sınıf ve dereceden bir insan olarak algılanmadığı içindir ki, “erkek bulunmadığı takdirde” denilmemiş, erkek bulunsa bile kadınların tanıklığı kabul edilmiştir. Ayetin ifadesine dikkat edildiğinde anlaşılacağı üzere iki kadının şahitliğinde tanıklık eden yine bir kadındır; yani nisabı (şahitlik için gerekli sayı) doldurma bakımından bir kadın, bir erkek gibidir. Diğer kadının işi, hemcinsinin unutmaması veya yanılması halinde ona hatırlatmaktan, hatırlamasına yardımcı olmaktan ibarettir.”¹⁶²

“Mali konularda şahit, ya iki erkek ya da bir erkek, iki kadın olacaktır. Daha azı iddianın ispatı için yeterli değildir. Tek erkeğin yeterli olmaması onun akıl ve dürüstlük bakımlarından eksik olduğu gerekçesiyle değil, hakkın ve alacağın zayi olmaması için daha ihtiyatlı ve tedbirli olma hikmetine bağlıdır. Bir kadının yerine iki kadının şart koşulması da tek kadını akıl ve dürüstlüğüne yeterliği konusundaki şüpheden veya hükümden değil, onların özel durumları, konumları, psikolojileri, ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutmama, şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasındandır. Yani yine hakkın zayi olmamasına yönelik bir tedbirden ibarettir.”¹⁶³

Bu konuyu bir makalesinde değerlendiren Abdülaziz Bayındır, şöyle bir tespitte bulunur: “Kadınlarla erkeklerin ilgileri, dikkatleri ve olaylara yaklaşımları birbirlerinden farklıdır. Bu farklılık, onların yaradılışından kaynaklanır. Mesela nikâh merasiminde bulunan erkek, eşlerin ağızlarından çıkan sözlere dikkat ettiği halde, kadın giydikleri kıyafetlere güzellik ve yakışıklılıklarına gelinin ve damadın bir birlerini ayağına basıp basmadıklarına dikkat eder. Kadın yolda dövüşen iki kişiyi görse, büyük bir heyecanla kendisini koruma kaygısına düşer. Dövüşenlerin ellerinde bıçak ve tabancalar göreceksin, o zaman dikkatini

¹⁶¹ Komisyon, Kur'an Yolu: I, 314.

¹⁶² Komisyon, Kur'an Yolu: I, 316.

¹⁶³ Komisyon, Kur'an Yolu: I, 315.

büsbütün kaybeder. Dövüşenlerle onları ayırmaya çalışanları birbirine karıştırarak araya giren kişinin suçlu olduğuna dair şahitlik bile yapabilir.”¹⁶⁴

Modern hukuk sistemlerinden farklı olarak, İslam fıkhına kaynaklık eden naslarda zina suçunun tanıkla ispatı için iki şahit yeterli görülmeyle dört şahidin gerekli olduğu şeklinde genel bir düzenleme yapılmıştır. Mali hak ve davalarla ilgili olarak ise durum farklılık arz eder. İşlemin yapıldığı ortamda iki erkeğin veya bir erkek ile iki kadının görgü şahidi olarak bulundurulması bizce tavsiye niteliğinde değildir. Söz konusu düzenlemeyi içeren ayetlerdeki ifadelerden, erkeğin yanında şahit olacak bayanın bir değil de iki tane olmasının genel geçer bir düzenleme olduğu anlaşılmaktadır.

Ayette, kadının yukarıda Abdulaziz Bayındır tarafından da belirtilen bu ve benzeri zaafı, Çantay’ın ayete verdiği mananın doğrultusunda, her iki durumda; yani erkeğin bulunmasında veya bulunmamasında iki kadının şahitliği ancak bir erkeğin şahitliğine denk kabul edileceği görüşünü güçlendiriyor.

Biz, Çantay’ın ayete verdiği meal çerçevesindeki bu yorumunun daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

3. 2. 8. NUŞÜZ HALİNDE KADINA KARŞI YAPILACAK MUAMELE

Konuların mukayesesini yaparak iki eser arasındaki sosyal meselelere yaklaşımlarda bulunduğumuz her iki eserde, ayetlerin meal kısımlarının aynı olmasına rağmen yorumların farklı olduğu konulardan biri de Nisa 4/34. ayette kadınların yapmış oldukları bir nüşuz (evlilik hukukuna riayet etmemeleri) sebebiyle onlara yapılacak muamele meselesidir.

Konu hem dindarlar arasında hem de diğer cemaatler arasında gündem oluşturduğu için bu konu her zaman aktüel bir konu olarak önemini koruyacaktır.

Ayetin ilgili kısmında yer alan *وَاضْرِبُوهُنَّ* ifadesine her ne kadar ele aldığımız iki eserde aynı şekilde mana verilmiş olsa da; Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Rıza Doğrul, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Mehmed Vehbi bu ifade için “onları dövün” şeklinde mana verirken; Osman Nebioğlu “cezalandırın”, Edip Yüksel “onları çıkarın”, Hüseyin Atay “onlarla (cinsel) ilişki

¹⁶⁴ Abdülaziz BAYINDIR: a.g.m, .135.

kurun”, Yunus Vehbi Yavuz “terk edin”, ve Yaşar Nuri Öztürk ise “evden çıkarın/buldukları yerden başka yere gönderin” şeklinde mana vermişlerdir.¹⁶⁵

Çantay, meal ve tefsirlerde bu şekilde farklı manaların yüklendiği ayetin¹⁶⁶ ilgili kısmını şu şekilde verir: “*Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler. O sebeple ki Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır. Bir de erkekler onların mallarından infak etmektedirler. İyi kadınlar itaatlı olanlardır. Allah kendi (hak)larını nasıl koruduysa onlar da öylece göze görünmeyi koruyandır. Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince: Onlara (evvela) öğüt verin (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklar(ın) da yalnız bırakın. (Yine kar etmezse) dövün. Size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın. Çünkü Allah çok yücedir. Çok büyüktür.*”¹⁶⁷

Komisyon ise aynı ayetin mealini “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Saliha kadınlar Allah’a itaatkârdırlar. Allah’ın korumasına uygun olarak kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. **(Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün.** Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür,”¹⁶⁸ şeklinde verirken görüldüğü üzere ilgili yerleri kalın halde verdiğimiz kısmın mealini her iki eserde de aynı manada verilmiştir.

Ancak komisyonun, ayetin yorum bölümünde yaptığı açıklamalarla meale sadık kalmadığını görülmektedir. Şöyle ki, ayetin yorum kısmında komisyon, “Dövme tedbiri ve hükmünün –bu ayet dışında- en önemli dayanağı ilgili hadislerdir. Bu hadislerin, aksini söyleyen rivayetlere nisbetle daha sahih ve sağlam olanlarında Peygamberimiz kadınların dövülmesini men etmekte, eşlerini dövenlere “hayırsız” demekte, bu davranışla aynı yuvayı ve yatağı paylaşmanın bağdaşmazlığına, insani ve ahlaki olmadığına dikkat çekmektedir.”

¹⁶⁵ Ömer ÖZSOY: “Kur’an ...”a.g.m. ,136.”

¹⁶⁶ Nisa, 4/34.

¹⁶⁷ Hasan Basri Çantay: a.g.e. I, 126.

¹⁶⁸ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 41.

ifadesinden sonra erkeğin kadını dövüp dövmemesi hakkındaki görüşünü şu şekilde belirtmektedir:

“Bize göre bu ayette, kadının aile hukukunu çiğnemesi halinde bir ıslah tedbiri olarak başvurulabilecek belli başlı yolların insanlığın tecrübeleri ve özellikle içinde yaşanan toplumun örf ve âdeti dikkate alınarak zikredilirken “kocanın kadını dövmesi” eylemine de yer verilmiş olmakla beraber, bu uygulama Hz. Peygamber tarafından toplum ıslah edilerek, insanın ve özellikle zevcenin dövülemeyeceği ifade ve telkin edilerek kötülenmiş, “iyi bir kocanın karısını dövmeyeceği” kaidesi bu yakışıksız davranışın önüne bir set olarak konmuştur. Burada sünnet (Resulullah’ın sözleri ve uygulaması) ayeti neshetmemiş, yerelliğini ve kültürel bağlamını açıklamıştır.”¹⁶⁹

Gerçekleşmiş bir evliliğin kadının evlilik sorumluluklarını yerine getirememek, kocanın haklarını ihmal etmek, onun şahsiyet ve vakarını zedeleyici tavırlar sergilemek veya iffet ve namusunu tehlikeye sürükleyebilecek durumlara meyletmek gibi olumsuz davranışlara girmesi halinde, aile yuvasının devamını sağlamakta birinci derecede sorumlu olan kocanın, içine düştüğü mecburiyetten dolayı bazı tedbirlere başvurması tabiidir. Bu tedbirler, zaman, mekân ve sosyal şartlar göre farklılık gösterebilir. Ayette son seçenek olarak zikredilen darp meselesi de çok istisnai bir tedbirdir. Böyle bir tedbirin fayda getirmeyeceği, tam tersine zarar getireceği bilinen durumlarda, İslam bilginleri kesinlikle bu seçeneğe başvurulmaması konusunda ittifak halindedirler.¹⁷⁰

Bu çerçevede, gerek Çantay’ın gerekse komisyonun ilgili ayete verdikleri mealine katılmakla beraber komisyonun yorumunun ayetin mealine uygunluk arzetmediği kanaatindeyiz.

Ayetteki ifade, yerel ve kültürel bağlamdan ziyade, genel bir kaideyi tesis amaçlıdır. Yukarıda verilen yorumlarda da belirtildiği üzere “vedribuhunne” ifadesine “dövün”den başka bir mana vermek hem manayı zorlamaya hem de farklı manaya yormaya sebep olur. Bunun da ayetin mantığına ters olduğu kanaatindeyiz. “Dövün” tarzında bir ifadenin Kur’an gibi evrensel nitelikte bir

¹⁶⁹ Komisyon, Kur’an Yolu: II, 47.

¹⁷⁰ Halil ALTUNTAŞ, M. ŞAHİN, Kur’an-ı Kerim Meali,,. İlgili Nisa Suresi 34. ayetin mealinin yorumu, (Ankara D.İ.B. Yayınları, 2005), 85.

kitapta olamayacağını düşünerek başka “sevimli” ifadelerin peşinde olanların ayetteki sıralamayı göz ardı ettikleri kanaatindeyiz. Şöyle ki, bu ayet, İslam’ın evlilikten boşamaya giden yolda bir anlık merhale olmadığını aksine öncesinde öğüt, fayda vermediğinde yataktan ayırma, eğer bunda mesafe alınamazsa uygun tarzda dövme emri ifa edilir. Bu aşamalar fayda sağlamadığı zaman da devreye erkeğin hanımını boşama hakkı girer ve bu gerçekleşir.

3. 2. 9. RIZIK

Rızık, Allahu Teala tarafından insanlara verilen nimetlerin tamamına denir. Kur’an-ı Kerim’de rızık bu yönüne dikkat çeken birçok ayeti kerime vardır.¹⁷¹

Nahl suresinde rızıkla ilgili bir ayeti karşılaştırmalı olarak ele almayı, mesele hakkında fikir vermesi açısından uygun görmekteyiz.¹⁷²

Çantay, konu ilgili ayetin mealini “*Allah rızık hususunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. O üstün kılınanlar, onda eşit olmak üzere, rızıklarını ellerinin altındakilere verici değildir. O halde bunlar Allah’ın nimetini bilerek inkâr mı ediyorlar?*”¹⁷³ şeklinde vererek İbn Abbas’dan gelen bir rivayeti delil gösterip sebebi nüzulünden hareket eder. “Bu ayet İsa Bin Meryem Allah’ın oğludur” diyen Necran Hıristiyanları hakkında nazil olmuştur ki, manası şudur: Siz kendi kullarınızı, kölelerinizi bile rızıkta müsavi tutmazken nasıl oluyor da benim bir kulumu bana evlat ve ulûhiyette ortak tanıyorsunuz?’ Müşrikler Allah’ın yarattığı cansız şeyleri “putları” ona ortak koştukları halde kendi kölelerinin rızıkta beraberliğini tanımıyorlar. Hâlbuki o rızık verenler de onlar değil, benim ve her şeyin mülkü saltanatım altındadır.”¹⁷⁴

Aynı ayete, “*Allah, kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki onlar Allah’ın*

¹⁷¹ Bakara, 2/ 57, 172, 212, 254; Al-i İmran , 3/27, 37; Maide, 5/88, 114., v.d.

¹⁷² Nahl, 16/71.

¹⁷³.Hasan Basri Çantay: a.g.e., II, 495.

¹⁷⁴ Hasan Basri Çantay: a.g.e. II, 495.

*nimetini inkar etmiş olmuyorlar mı?*¹⁷⁵ şeklinde mana veren komisyon, farklı mealin yanı sıra meseleyi daha farklı bir açıdan değerlendirerek şu yorumu yapar: “İnsanlar, Allah’ın takdiri ile doğuştan getirdikleri kabiliyetlerin, ayrıca yine ilahi takdire bağlı olarak yaşadıkları sürece karşılaştıkları imkan ve fırsatların azlığına veya çokluğuna, elverişli olup olmamasına ve bunları farklı şekilde değerlendirmelerine göre rızıkları, kazançları farklı olmuştur ve olacaktır. İnsan, sahip olduğu servetle değil onu nasıl kullandığı ile değerlendirilir.”¹⁷⁶

“Ellerinin altındakilerden maksat, özel, anlamda köleler, daha genel olarak kişinin, bakımından, geçiminden sorumlu bulunduğu yakınlarıyla çalıştırdığı, hizmetinden istifade ettiği insanlardır. Ayette servet sahibinin, bu insanları –temel ihtiyaçların karşılanması bakımından –servetinden kendisiyle aynı seviyede yararlandırması öngörülmekte; bu ilkeyi içtenlikle benimseyip uygulamada isteksiz davranmanın “Allah’ın nimetini inkâr” anlamı taşıdığına işarete edilmekte ve bu şekilde olumsuz davranış sergileyenler kınanmaktadır.”¹⁷⁷

Ayetin son kısmını Çantay “O halde bunlar Allah’ın nimetini bilerek inkar mı ediyorlar.” şeklinde verirken komisyon “Peki onlar Allah’ın nimetini inkar etmiş olmuyorlar mı?” şeklinde veriyor. Çünkü rızıkla ilgili diğer ayetler ve hesap vere ile imtihan olmakla ilgili ayetler rızıkın insanlara az veya çok verilmesi, artırılması veya eksiltilmesi Yüce Allah’ın takdiri sonucu olduğunu belirtir. Çantay’ın vermiş olduğu sebebi nüzul ise ayetin manasını daha da kısıtlayıcı özellikte olmuştur.

Burada kanaatimizce her iki yorum da doğrudur. Ancak komisyonun ayeti sebebi nüzulden bağımsız değerlendirmesi ayetten anlaşılması gerekeni daha açık bir şekilde ortaya koymuştur.

¹⁷⁵ Komisyon, Kur’an Yolu: III, 370.

¹⁷⁶ Komisyon, Kur’an Yolu: III, 371.

¹⁷⁷ Komisyon, Kur’an Yolu: III, 371.

SONUÇ

Sosyal hayatımızda öne çıkan meselelerin başında, İslam'ın direkt veya dolaylı olarak bir açıklama veya yorum getirdiği konular gelir. Çünkü İslam'ın, hayatın olumlu-olumsuz bütün yönleri ile ilgili her zaman söyleyecek bir hükmü, bir sözü vardır. Bu konu ve kavramların işlendiği tefsir ve meal türündeki çalışmaların yazılması geçmişten bu güne devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'dan sonra Hasan Basri Çantay'ın kaleme aldığı Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim adlı çalışma ile büyük bir hız kazanan tefsir-meal çalışmalarına benzer bir katkıyı yakın zamanda yayınlanan "Kur'an Yolu" adlı tefsir sağlamıştır. Çalışmamızda, belirlemiş olduğumuz bazı konu ve kavramların, son elli yıl içerisinde yapılmış bu iki tefsirde nasıl bir değerlendirilmeye tabi tutulduğunu ortaya koymaya çalıştık. Çalışma içerisinde, Cumhuriyet döneminde bu kabilden ortaya konmuş bütün tefsir ve meallerin listesini vermeyi uygun gördük. Bu alanda özellikle son yıllarda daha fazla mesafe alındığına şahit olduk.

Her iki eserde bazı meselelerin benzer, bazılarının farklı şekilde yorumlandığını gördük. Daha önce kaleme alınan Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim adlı çalışması, genel itibarıyla klasik tefsir çalışmalarındaki görüşlere bağlı kalırken; Kur'an Yolu adlı çalışmanın daha geniş açılımlarda bulunduğunu gözlemledik.

Reenkarnasyon, rüşvet, estetik ameliyatı, tesettür ve rızık konularında her iki eserin aynı mana üzere yapmış oldukları mana ve yorumlarını ortaya koyduk.

Yine bu eselerde, çok eşle evlilik, Yahudi ve Hıristiyanların cennete girip giremeyeceği, müt'a nikâhı, recm, Hz. İsa'nın tekrar gelişi, kadınların şahitliği, kadınlara yapılacak muamele hususlarından bazılarının mana, bazılarında ise yorum farklılıklarının olduğunu müşahede ettik.

Biz, bu farklı yorumlardan; çok eşle evlilikle ilgili ayetin yorumu noktasındaki farklılığın, çok eşle evlilik konusuna değişik yaklaşımın oluşmasına neden olduğunu, bunlardan komisyonun mevcut görüşünü benimsediğimizi belirttik.

Yahudi ve Hıristiyanların cennete gireceği meselesi hakkında, Çantay'ın terceme ve yorumunu benimseyerek *“Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim”* ayetini delilimizin asıl dayanak noktasını oluşturacağını savunduk.

Müt'a nikâhı ile ilgili, Çantay'ın ilgili ayetin mealini verirken kullandığı *“Onlardan maadası ise- namuskâr ve zinaya sapmamış (insanlar) halinde yaşama şartıyla mallarınızla (mehir vermek veya satın almak suretiyle) ara(yıp nikâhla)manız için size helal edildi”* ifadesi, komisyonun, müt'anın bir azimet halinde mümkün olmadığını fakat istisnai durumlarda da olsa ruhsat haliyle uygulanmasının mümkün olduğu görüşünün birbirinden farklılık arz ettiğini tespit ettik.

Recm ile ilgili, komisyonun detaylı bir şekilde anlatıp savunduğu görüşün uygun olduğunu, ayetlerde açık olarak recm ifadesi geçmemesine rağmen Çantay'ın belirttiği şekilde ayetlere bir mana yüklemenin bizce daha zor bir yorum şekli olacağını tayin ettik. Hz. İsa'nın tekrar gelişi (nuzülü) hakkında, komisyon, Çantay'ın görüşünün aksine başka deliller de göstererek Hz. İsa'nın maddi-bedeni olarak Allah'ın katına çıkması görüşünü kabul ettiğini gördük.

Kadınların şahitliği hususunda Çantay, komisyonun aksine kadının belirli zaafı sebebiyle nassa dayalı bir ilke olarak, her iki durumda; yani erkeğin bulunmasında veya bulunmamasında iki kadının şahitliği ancak bir erkeğin şahitliğine denk kabul edileceği görüşünü benimsediğini gördük. Kadınlara yapılacak muamele hususunda, gerek Çantay'ın gerekse komisyonun ilgili ayetin mealinine katılmakla beraber, komisyonun mealinin sonrasındaki yoruma uyum arz etmemesi nedeniyle Çantay'ın görüşünü daha uygun bulduk.

Bütün bu mana ve yorumlamalar, Kur'an'ın sahip olduğu yorum genişliğinin açık bir göstergesidir. Bu esneklik, O'nun tahrif olmasına değil, daha iyi anlaşılmasına yönelik bir özelliktir. Neticede, her dönemde yapılacak bu ve benzeri çalışmaların Kur'an'ın anlaşılmasına daha fazla katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Daha önemlisi yapılacak bu türden mukayese çalışmaları, geçmişte farkında olunmadan yapılan yanlışların tekrarlanmamasına imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AKDEMİR, Salih. Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelere, Akid Yayıncılık, Ankara 1989.

ALBAYRAK, Halis. Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine, Şule Yayınları, İstanbul 1998.

ALTUNTAŞ, Halil. M. ŞAHİN, Kur'an-ı Kerim Meali, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2005.

ATEŞ, Süleyman. İslami Araştırmalar Dergisi, c. 3, s. I, S. 7–24.

----- "İslami Araştırmalarda Terceme Eserlere Güven Konusu" Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, Eser Matbaası, Samsun 1989.

----- İslam'da Güncel Tartışmalar, Yeni Ufuk Neşriyat Yay. İstanbul 2002.

----- -, Kur'an Mesajı İlimi Araştırmaları Dergisi s.13–15, S. 81.

ATİK, M.Kemal ve Başk., İslami Kavramları, Gençlik Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

BAYINDIR, Abdülaziz. Kur'an Mesajı İlimi Araştırmalar Dergisi, s. 13–15, S. 136.

BİLGİZ, Musa. Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı, s. 72, Yeni Ümit (Nisan 2006), 60.

BULAÇ, Ali. "Makasıdu's Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu," İslami Araştırmalar Dergisi, (1991) V/4 S. 292–309.

el BÜSTANİ Butrus, Muhitul Muhid, (Lübnan Metebetül Beyrut, 1987),837.

CERRAHOĞLU, İsmail. Tefsir Usulu, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

ÇANTAY, Hasan Basri. Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, c. I, II, III, Ahmet Said Matbaası, İstanbul 1957.

DAĞ, Mehmet. İslam'da Örtünme Üzerine, A.Ü.İ.F.İ.D. (1982) 5, S. 181–191.

DALGIN, Nihat. Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Etüt Yayınları, İstanbul 2004.

----- Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemeler İslam Hukukuna Yansımalar Üzerine Değerlendirmeler, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. 5, s. 3, S. 7.

DERVEZE, İzzet. Kur'an'ı Mecid, Çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

DİKMEN, Alaattin. Elmalı'lı Tefsirindeki Sosyolojik Yaklaşımlar, Uludağ Üniversitesi S. B. E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

DOĞAN, Mehmet. Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

ERDOĞAN, Mehmet. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

EL- FARUKİ, İsmail. L. EL- FARUKİ, İslam Kültür Atlası, Çev. M. O. Kibaroglu, Z. Kibaroglu, İnkılap Yay. İstanbul 1997.

GÜRBÜZ, Faruk. Kur'an Ne Kadar Terceme Edilebilir?, İnkışaf Üç Aylık İlim ve Fikir Dergisi, s. 5, S. 54, Ocak- Mart 2006.

İSTANBULLU, "Halid. Batının Akıl Ocağında Buharlaşan Hakikat: Nuzül-i İsa", İnkışaf Dergisi, s. 4, S. 22, Eylül-Kasım 2005.

İŞİK, Emin. DİA, "Hasan Basri Çantay", c. 8, S. 218, D.İ.B. Yayınları, İstanbul 1993.

EL-İSFEHANİ, Rağip. Müfredat-ı Elfaz'ul Kur'an, Beyrut, trs.

KARAÇAM, İsmail. En Büyük Mucize-Kur'an-ı Kerim'in İlimi ve Edebi Sırları-Yeni Şafak Gazetesi, İstanbul 2005

KARAMAN, Hayrettin ve başk., Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Diy. Yay., Ankara 2003.

----- ‘Günümüzün Dini Problemleri ve Çözüm Yolları’
Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, S.
18, Samsun 1989.

-----Baş Örtüsü ve İmam-Hatip Liseleri, Yeni Şafak
Gazetesi, 24-12-2004.

KILIÇ, Sadık. Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, Kardeşler
Matbaası, Samsun 1992.

KURT, Yaşar. Kur’an’da Fıtrat Kavramı, Din Bilimleri Akademik Araştırma
Dergisi, C. 5, s. 2, S. 71. Samsun 2005.

KUZU, Selman. Kur’an’da Hikmet Kavramı, S.Ü.S.B.E. Sakarya 2002.
Basılmamış Doktora Tezi.

MA’LUF, Luis. el- Müncid fi’l-Lügati ve ‘A’lami, Daru’l Meşrik, 1992), 262.

MERT, Muhit, Kelami Tartışmaları Kur’an Ayetleriyle Temellendirmenin
İçerdiği Sorunlar, G.Ü.İ.F.D. S. 212, 2002/1.

MUSTAFA, İbrahim ve Başk., Mu’cem-ul Vasid, S. 688, Çağrı Yayınları,
İstanbul 1996.

MUTÇALI, Serdar. Arapça –Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları,
İstanbul1995.

MÜSLİM, Mustafa. Kur’an Çalışmalarında Yöntem, Çev. Salih Özer, Fecr
Yay. Ankara 1998.

OKUYAN, Mehmet. XX. Asrın ilk Yarısındaki Türk Müfessirler, 19 Mayıs
Üniversitesi, S. B. E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1990.

ÖĞÜT, Salim. En-Nisa 24. Ayeti Hangi Konuyu Düzenlemektedir: Müt’a
Nikâhı mı? Yoksa Normal Nikâh mı? G.Ü.İ.F.D. 2002/1 s. 49-72.

ÖZBUĞDAY, Şükrü. Kadın Erkek Eşitliği Üzerine Birkaç Söz, Diyanet İlmi
Dergi c. 35. Sayı 2. .Sayfa 35, 1999.

ÖZSOY, Ömer. Kur’an ve Tarihsellik Yazıları, Kitabiyat Yay. Ankara,
2004

----- Sünnetullah, S. 45, Fecr Yayınları, Ankara 1994.

es-SABUNİ, Muhammed Ali. Safvetü't Tefasir, Ensar Neşriyat, c. I, S. 111, İstanbul 1995.

----- Süleyman Ateş'in 'Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir' Başlıklı Makalesinin Tenkidi, İnkişaf Dergisi, Sayı 4, S. 19, Eylül-Kasım 2005.

ŞİMŞEK, M. Sait. Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, 'Tefsir Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım' S. 181, Kardeşler Matbaası, Samsun, 1992.

et-TABERİ, İbn Cerir Taberi Tefsiri, c. I, S.61, Trc. Mehmet Keskin, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2006.

UĞUR, Mücteba. Hasan Basri Çantay, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

ÜNVER, Mustafa. Kur'an-ı Anlamada Siyakın Rolü, Sidre Yay. Ankara, 1996.

YAĞCI, Hızır. Nüzul-i İsa, D.İ.B. Eğitim Merkezi Bitirme Tezi, Trabzon 2005.

YAZICI, İshak. Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa'nın Ref'i ve İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlili, O. M. Ü. İ. F. D. YIL 2005 sayı 20-21, S. 69.

YAZICI, Nesimi. Diyanet Aylık Dergi, Sayı 176, Ağustos 2005. S. 60.

YILDIZ, Sakıb. Bilgi Çağında Tefsir ve Özellikleri', Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, 'Kardeşler Matbaası, S. 190, Samsun, 1992.

----- "Günümüz Tefsiri ve Problemleri' Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, Eser Matbaası, S. 175, Samsun, 1989.

ZUHAYLİ, Vehbe, Tefsir-ul Munir, c. 5-6, S. 297, Şam 1998.

www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm

www.istanbulmuftulugu.gov.tr/personel/mcagrici.htm

www.ilahiyat.marmara.edu.tr.

www.isam.org.tr

ÖZET

Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim Adlı Meal'i İle Kur'an Yolu Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar konulu bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilk ve son dönemlerinde, tefsir sahasında, kaleme alınmış iki çalışmada yer alan sosyal içerikli konulara yaklaşımlar üzerinde mukayeseler yapılmıştır.

Birinci bölümde söz konusu dönem içerisinde ülkemiz insanının Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlamasına yönelik tefsir ve meal çalışmaları, belirli tasnifler adı altında verilmiştir. Neticede görülmüştür ki, bu dönem içerisinde hem tefsir hem de meal sahasında azımsanmayacak sayıda çalışmalar ortaya konmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümde ise, önce iki eser ana hatlarıyla tanıtılmış ve metotları hakkında bilgiler vermeye çalışılmıştır. Ardından her iki eserde mukayesesi yapılacak konuları belirleyip, konu veya kavramlar hakkında önce literatür çalışması yapılmıştır. Ardından belirlenmiş konular mukayese edilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

Ele alınan konulardan; reenkarnasyon, estetik ameliyatı, rüşvet, tesettür ve rızık konuları iki eserde de, hem ayetlerin mealinde, hem de yorumlarında benzerlik görülmektedir. Buna karşın, çok eşle evlilik, Yahudi ve Hıristiyanların cennete gireceği, müt'a nikâhı, recm, Hz. İsa'nın tekrar gelişi, kadınların şahitliği, kadınlara yapılacak muamele gibi konularda ilgili ayetlerin meal veya yorumlarında belirgin farklılıkların olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

In our study namely "*Approaches to Social Issues in the Hasan Basri Cantay's Holy Qur'an and Its Gracious Meaning and in the Commentary of the Qur'anic Way*" we have made some comparison to some social issues in two important books which was written in the beginning and the end of the Republic.

In the first chapter, we have tried to give information about commentaries of Qur'an which was written in the same period. Consequently, it was seen that there are a lot of works in the both "Meaning" and "Commentary" areas in this period. Later two works has been introduced in general and tried to information about their methods.

In the second chapter, we have determined the topics and concepts which will be compared and have studied on literature related to these topics and concepts. After this, it will be tried to deal with by comparing determined topics.

In this comparison, we have established that there were evident differences between commentaries and Quran translations on some topics like reincarnation, whether Jews and Christians may enter the paradise or not, bribery, make esthetics, covering, stoning, Parousia, testifying of women. We have tried to put these differences between two works for consideration.

In the Conclusion, we emphasized the main results we dealt with and main points we reached. In doing so, firstly we have exposed differences of interpretation and later explained our preference.

